

**ТУРА СУЛАЙМОН**

*Ёвқочди*

*достонлар, шеърлар, эртаклар*

Тошкент  
«Ёзувчи» нашриёти

С  $\frac{470260202-10}{M 362(04)-98}$  3-98

ISBN 5-8255-0481-8

© Т. Сулаймон. «Ёзувчи» нашриёти,  
1998 йил.

## «ДАВЛАТ ОДАМИ»

### Сўз аввали ўрнида

Эллик саккизинчи йиллари «Муштум» журнали энг яхши ҳажвий ва сатирик асарлар учун конкурс (танлов) эълон қилди. «Отдан қолма...» дегандай, мен ҳам танловга «Оқпадар» номли шеърим билан қатнашиб, ғолиблик шоҳсупасидан (камтарликни қаранг) жой олган эдим. Шунда ичимда, бўладиган бола бошидан маълум, деганлари рост бўладиган бўлса, кейинчалик бир бало бўлсам керагов, деб қўйган эдим. Анча вақтгача анов-манов деган одамга гап бермай юрганлигим ҳам рост. Кейинчалик бу шеър машҳур санъаткор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, раҳматлик Назрулло Ёқубов томонидан ижро этила бошланди. Шеър, ҳақиқатан ҳам, оммалашиб кетди. Энди унчамунча одамни писанд қилмайдиган бўлиб қолдим. Бу ёғини айтсам, мақтангандай бўламан...

Орадан қарийб қирқ йил ўтгач... Ҳали юқорида бўладиган бола... деган гапим ўз йўлига. Баъзи кишилар ёши бир жойга бориб қолганда очилади, деган гап худди менга қарата айтилганга ўхшайди. Ё қудратингдан! Бўлмасам, бир сахройи одам академик билан ёнма-ён туриб Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг мукофотини олармиди! Бир ўсиш бўлса, шунчалик бўлади-да!

Шу ўринда аррани тенг, тарозуни тўғри торганлари учун Ҳакам ҳайъатига сахройича самимий саломларим, Мирзайи Азимдай кўламсиз миннатдорчиликларим!

Энг қизиги, ҳозирда Тожикистон Республикасида хизмат кўрсатган артист Қодир Мирашуров айтаётган «Сарвиноз» ашуласи ҳам танловда ғолиб деб топилган «Евқочди»дан. Бу ашула ёшу кекса томонидан яхши кутиб олинди. Маънавий мулкимизга айланди... Биз томонларга бориб, ҳозирги обрўйимни бир кўрсангиз эди! Э-ҳа! Бировлар тўн кийгизган, бировлар совғасалом келтиришган. Биласиз, қуллуқ бўлсиннинг ўзи

бўлмайди. Бой бўлиб кетиш хавфим ҳам йўқ эмас. Қўй етаклаб келаётганларнинг, қўл узатаётганларнинг саноғи йўқ. Бир кўчада чанг ютиб, чангга ботиб, тегишиб катта бўлган жон аямас жўраларим, қачон ювамиз, деб тиқилинч қилгани-қилган. Буни «ювиш»ни ҳозирча пайсалга солиб турибман. Аввал мукофотни, унинг шаҳодатномасини олиб олай, кейин бир гап бўлар, деб. Энг қизиғи, қариялар: «Тўрақул Давлат мукофотини олибди. Энди у Давлат одами бўлиб кетди!» деб юришибди. Бу менга ҳам ёқиб тушяпти. Иш шу йўсинда кетадиган бўлса... Бойлиги ошиб-тошиб кетган бир тижоратчи оғайнимиз, шундай обрў-эътиборга эришган одамнинг пиёда юриши бизларга эриш туюляпти, деб қолди. Унинг нима ниётда айтганини мен ҳам дарҳол тушуна қолдим. Бундай гапнинг маънисини мен тугул, ҳар қандай гўл ҳам дарҳол илраб олиши турган гап. Ҳали ким билади, Худо берса шу мукофотнинг шарофати билан «отлиқ» бўлиб қолишимиз (булутдай-сутдай опшоқ ГАЗ-31 кўзда тутилмоқда) ҳам мумкин. Ўзи бир берса бераверади. Бир келса келаверади. Умуман, одам бир-икки мукофот олганидан сўнг яна мукофот устига мукофот берилиб туришига умид боғлаб қоларкан, худди ҳар куни ем берилиб турилган арғумоққа бирдан ем берилмай қолганидай...

Шу кечаю кундузларда тушимга Нобель мукофоти кўп кирадиган бўлиб қолди. Биласиз, шайтоний тушга мукофот кирмайди. Мукофотга ўхшаш кишига обрў келтирадиган тушлар фақат раҳмоний бўлади. Ана шунақа гаплар. Алалхусус, эндиги навбат ҳозиргина айтганимдай...

*Муаллиф*

## ФАХРИЯ

Ассалом, она юрт, тонглар ўлкаси,  
Таъриф-тавсифининг йўқ ниҳояси.  
Сенга бағишланур муқаддас қўшиқ,  
Бу — ўзбек элининг ўз мадҳияси.

Кўҳна ота юртим, қадим Туроним,  
Ўз бешик, ўз тилим, шавкатим, шаъним.  
Етти иқлим ичра тенги топилмас —  
Тупроқ, тоши олтин Ўзбекистоним.

То башар бор экан, бор экан қуёш,  
Бирлашган элга ёв отолмагай тош.  
Ёвқур йигитларинг, лочин қизларинг  
Ғанимлар олдида эгмаганлар бош.

Дастурхони очиқ, хирмони баланд,  
Самовий тоғлари номига монанд.  
Оламга машҳур не зотлар Ватани,  
Меҳринг қон-қардошлар меҳрига пайванд.

Сен — тошқин Жайхуним, теран Сайхуним,  
Сен — менинг ўтмишим, сен — ёруғ қуниим.  
Елкадош ўлкалар билан ҳамнафас,  
Шонли Туркистоним — Ўзбекистоним.

Гулинг гулзор бўлсин, қирларинг ўрмон,  
Дарёларинг денгиз, кўлларинг уммон.  
Худудинг дахлсиз, яловинг юксак,  
Сен — Шарқнинг машъали, сен —

доруломон.

## ЕВҚОЧДИ

Таёқ зарби бошни ёрса,  
Сўз қудрати тошни ёрар.  
Эл-улуснинг ғазаб-қаҳри  
Қирқ қулоқли дошни ёрар.

Шундай қилиб, биродарлар, доруломон, дўстга-дўст, душманга беомон, тинч-тотув яшаётган Қорабоғ юртини ёв босибди. Гуллаб турган боғу чорбоғларини бевақт қиров босибди. Евуз ёв қадами етган ерни топтаб-талабди. Не бир қишлоқ-шаҳарларни вайрон айлабди. Уруш нелигини, хуруш нелигини билмаган бу эл одамлари бошда саросимага тушибди қолибди. Ғанимнинг бу шашти-шидатини кўрган мамлакат подшоси, энди таслим бўлишдан ўзга чора йўқ, деган қарорга келибди. Биргина ўз жонини, ўз рўзгорини ўйлаган худбинлар, қорни тўйган ерни тўй биладиган гўсхўрлар, териси қалин тўқим табиатли молфаҳмлар ҳариф томонга бирма-бир қўл кўтариб ўта бошлабди. Қайси томоннинг қўли баланд бўлса, шу томоннинг жирини жирловчи мунофиқ зотлар сотқинлик йўлига ўтиб, ўзга тугул ўз туққан-туғишганларини ҳам сота бошлабди.

Шунда подшонинг донишманд ўнг қўл вазири мамлакатнинг борлиқ фуқаро, борлиқ қария, борлиқ жорияларини бир ерга тўплаб кенгаш чақирибди:

— Бу ёвнинг на ўқ билан, на дўқ билан қайтадиган жўни-жағдайи йўқ. Қизларимизни бадном, келинчакларимизни ғарот, қарияларимизни ҳақорат қилмаслиги, лашкарларимизнинг талофатга йўлиқмаслиги, эл-улусимизнинг кулфат, мамлакатимизнинг қирғин-қиёмат кунни кўрмаслиги учун ишни нимадан бошлашимиз керак, халойиқ?

Кўп эмасми, биров у дебди, биров бу дебди. Ҳеч кимдан бирон бир жўялик гап чиқа бермабди. Кенгаш кенгашлигича, кўнгил ғашлигича қолиб, оломон энди тарқай деганда узоқ бир овулдан келган бир оқсоқол сўз бошлабди:

— Уланминан<sup>1</sup> ўлган танага қайта жон киритиш, қўшиқминан қўшинни сақлаб қолиб, ёв бошига қиёмат қойим кунни солиш мумкин, деб эшитганим бор. Овулимизда Оқилбек исмли оқин бор. Берилиб куйласа, душманни дўстга, қўрқоқни ботирга, ботирни баҳодирга, қушни қарчиғайга, сополни ойга айлантира билганини неча бор кўрганим бор. Энди шу санновчини ишга солишдан ўзга чорамиз йўққа ўхшайди, ҳазратим.

Гўяндага чопар юборилди. Ҳа демай дostonсаро ҳам етиб келибди. Гапнинг нима ҳақида кетаётганлигини тўпланиб турган халойиқнинг қош-қовоғидан, сахти-сиёғидан уқиб олган Оқилбек бахши, эл бошига оғир кун тушганга ўхшайди, элпараст йигитларимиз ҳам эсанкираб тана-томирларида қони уюшиб турганга ўхшайди, дорус салтанат султони-мизнинг ақли-ҳуши бошидан учганга ўхшайди, кўнлаб хонадонларимизнинг чироғи ўч-

---

<sup>1</sup> Улан билан.

ганга ўхшайди, элимиздан қут-барака кўта-  
рилиб, кўчганга ўхшайди, деб оломонни ол-  
динга бошлаб, борлиқ ботир-баҳодирларни  
олқишлаб, кекса-ёшнинг жонига тўзим тилаб,  
термани жангомаларда айтиладиган қўшиққа  
улаб, қани азаматлар, от-отингга мин энди,  
ёвнинг оғзи-бурнидан тирқираб қон келиб,  
қон қусиши тайин энди, дея бир муддат тин  
олиб созини созлаб, ота мерос дўмбирасининг  
пўпал-попукларини пардозлаб, дарёдай мавж  
уриб тошиб, овози неча боғ, неча тоғлардан  
ошиб оломонни жанггоҳга бошлаб кетаётган  
жойи экан:

Ёв босди-ё, ёв босди,  
Мамлакатни дов босди.  
Куз келмай, қиш келмай, не  
Боғларни қиров босди.

Кексаман, ёшман демай,  
Қиз эгма қошман демай,  
Мен подшо, мен вазирга  
Сал қариндошман демай,

Ор-номуси бор киши,  
Ёвга беиқрор киши,  
Танда жони, имони  
Шу элга пойдор киши,

От сурсин олға томон,  
Рангимиз бўлмай сомон.  
Ёв қўлига таслим бўл.  
Тириклай ўлган ёмон.

Муқаддас бу юрт хоки,  
Табаррук хоки-поки.



Оёқ ости бўлмасдан  
Тушроқ, тошимиз токи.

Ол деганда ола туш,  
Денгиздай чайқала туш!  
Ёвуз ғаним бошига  
Қора кунни сола туш!

Ур-ҳа, ур-ҳа, ур, урон!  
Ёвга келтириб қирон!  
Кимки кетинга қайтса,  
Урсин китоб, урсин нон!

Қувиб ўлган — мангулик,  
Қочиб ўлган — кўмгулик.  
Кенг майдонда синалган,  
Суянгулик, суйгулик.

Йўлинг бўлса оқ бўлсин,  
Қаро йўл — қайригулик.  
Кимки тарки жамоат —  
Эл-юртдан айиргулик.

Ялинчоқ, ёлтоқ кимса —  
Эзгилик, эзилгулик:  
Қалби қуроқ ғариб зот —  
Қавм ичра бекоргулик.

Худбин, риде, мунофиқ —  
Хоинга айлангулик.  
Ор-номусли эр йигит —  
Тўдага шайлангулик.

Танти эл — таингулик.  
Боғли эл — боғлангулик.  
Ёвга ён босган — ҳасрат  
Ўтида доғлангулик.

Жўмардларни улусдан  
Қилмасин айрилгулик.  
Етдим деганда покка,  
Қаноти қайрилгулик.

Соябон, сарварсиз юрт —  
Ора йўлда тўзгулик.  
Оёқ-бош, бошлар-оёқ,  
Эшак отдан ўзгулик.

Қувиб ўлган — мангулик  
Қочиб ўлган — кўмгулик.  
На у ён, — на бу ёнлик —  
Тириклай кўмилгулик.

Ур-ҳа, ур-ҳа, ур, урон!  
Келтириб ёвга қирон!  
Кимки кейинга қайтса,  
Урсин китоб, урсин нон!

Ҳай биродарлар-ов, шундан сўнг кўз кўриб,  
қулоқ эшитмаган ҳодиса деса ҳодиса, мўъжиза  
деса мўъжиза рўй берибди. Қўшиқнинг қуд-  
рати билан, сознинг сеҳри билан оломон де-  
ганингиз дарёдай мавж уриб-тошиб, «Ур-ҳо-  
ур!»и етти қат кўкка тутошиб, тўрт мучали  
соғлар тугул ё бир қўли, ё бир оёғи йўқ но-  
гиронлар, ҳали кичик чилласи чиқиб улгур-  
маган суқсур келбатли келинчаклар, сўйил  
тутишга қурби келадиган ёш-яланглар, сап-  
қон отишга уқуви бор қари-қартанглар май-  
дон талаб шакамонлар сафига қўшилиб, бир  
елкасида бир элни кўтариб кетгулик сатта  
пахлавонларнинг орзу-армонлари ушалиб,  
борлиқ қорабоғликлар бир ёқадан бош чиқа-  
риб-бирлашиб, ўлган—шаҳид, ўлдирган—ғози,  
деб ҳай-ҳайлашиб ёв устига бостириб бора

берибди. Ер-кўкни қоплаб келаётган лак-лак, туман-туман лашкар қўшинни кўриб, қизигар форатгарлар қурол-аслаҳасини ташлаб, ҳайратдан ёқа ушлаб, ит теккандай тўза бошлабди. Илгари енгилмаса ҳам, энди енгилганини кўнгил-кўкайдан ўтказа бошлабди. Хунхорларга сичқон ини минг танга бўлиб, офтоб тегмаган алафдай сўлиб, тавба-тазарру қилиб қорабоғлиқларга таслим бўлибди.

Шундан сўнг подшолик Оқилбек оқинга бошдин-оёқ сарупо берибди. Белига олтин камар боғлаб, араби арғумоқ мингазибди. Оқилбек оқин эса, мен табиат берган созимни, овозимни инъом-эҳсонларга алишмайман, деб подшоликнинг борлиқ совға-саломларини олишни ўзи учун ор деб билибди. Эл орасида обрўйи ошгандан ошиб кетибди.

Шундан сўнг Қорабоғ эли Ёвқочди номи билан аталадиган бўлибди, толиби илм иниларимов.

Қўшиқнинг қудрати шундай кучли бўлар экан, ўз қўшиғини ўзидан кейингиларга куйлаб берувчи эл ҳеч енгилмас экан.

Қилич билан олиб бўлмас қалъа-қўрғонларни қўшиқ билан олиш мумкин, деган гап шундан қолган экан, менинг жон аямас жиғарларимов.

Оқини бор элнинг тоши ўрга, муллали элнинг тоши тўрга юмалар, деган нақл ҳам шундан қолган экан, суйсам суйгулик, суянсам суянгулик дўстларимов.

20-21. XII. 1986

## АЙЛАНИБ I

*«Эргаш Жуманбулбул ўғли эл кезади»  
тизмаларидан*

Эргаш бобонинг Бухоройи шарифга келганлиги хон мулозимларининг қулоғига чалиниб, оқинни Урдага чақиртирибдилар. Гўянда бир борар, бир бормас бўлиб охири:

— Хон ўз номи билан — хон. Унинг ўзидан кўра Сарой атрофида изғиб журувчи жугурдаклари хавfli бўлади. Мен бор-жўғи биғбахши бўлсам. Улар қайдаю, мен қайда. Бормасам яна бошима бир балони жабиштириб ташламасинлар. Қолаберса, эр сийлаган жерига азиз, — деб борибди.

Оқинни сийи-сифати билан кутиб олибдилар. Дастурхондаги ноз-неъматларни кўриб бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг бир бурда нонга зор бўлиб кун кечираётганликлари кўз ўнгига келиб, шоирнинг кайфияти бузилибди. Уша йиллари бир қурғоқчилик, бир сурғоқчилик бўлиб, элдан файз-барака кўтарилган чоғлари экан. Афсунсоз ичида:

— Қовуннинг жахшисини ит жийди, деганлари ҳақ рост экан. Қамбағалдинг ули бўғанча, бойнинг қули бўған жағши, деб шуни айтадилар, — дея иззат-нафси оғрибди.

Бунинг устига ҳа демай шароббозлик бошланибди. Кимлар сархуш, кимлар беҳуш бўла бошлаши билан пойга томонда мардош қуришиб ўтирганлардан бири дебди:

— Биз ҳар куни биргамиз. Энди гап навбатини бадиikka берсак.

Шу биргина бадик сўзи оқиннинг дилини  
вайрон қилибди. Ҳақоратланибди. Даврадаги  
эс-ҳуши жойидагилардан бири ҳалига оғзига  
кучи етмай акиллай солганни жеркиб, афсун-  
созга таскин-тасалли берган бўлибди:

— Бунинг топиб гапирганиям шу, қошиб-  
гапирганиям шу, акун. Ўз номи, ўз лақаби би-  
лан — Қодирқул Ғажир. Илинса бас, ғажийди  
уккағорди писари. Сиз эл одамисиз. Бу эса  
бор-йўғи бир тунқатор — тунги соқчи. Бой  
ишини Бойтеват қизганибди, деб эшитгандир-  
сиз. Булам шунинг бири, ман сизга айтсам.  
Кейин, Сизни чорлаган у эмас, биз эдик. Энди  
сиздан эшитайнук.

Қафасга тушган қушдай, бу давра ўнги  
эмас тушдай бўлиб ўтирган Эргаш бобо қў-  
лига ота мерос, бобо мерос созини олиб куй-  
лашга тушибди:

Уй айланиб яшар худбин, паҳлавон майдон айланиб.  
Эр йигит қайтмас сўзидин, кетса-да замон айланиб.  
Умр ҳам ўтиб борадир қора ер томон айланиб,  
Кундан-кунга еру осмон ёмондин-ёмон айланиб.  
Бирлар яшар ҳаром олиш, чин туриб ёлғон айланиб,  
Юқа-йўқсил, етим-есир бир умр армон айланиб.  
Ажал келса фарёд қилма, танга кирмас жон айланиб,  
Ким ўлимдин қутилмишдир тахти Сулаймон айланиб.  
Аркони давлат яшарлар қон ютиб ҳоқон айланиб.  
Диндин кечиб бўлса ҳамки фармойиш, фармон  
айланиб.  
Элнимас Аркни қўриқлар тунқатор қўрғон айланиб,  
Ўрда атрофи хатарли, юрибди шайтон айланиб.  
Бу манзилга қайта келмас бу келган Меҳмон айланиб,  
Бир кунни кўрар энди эл-улус, Турон айланиб.  
Яшар терма, дostonларим бу ёруғ жаҳон айланиб,  
Байту бандим қадрин тошгай Лаъли Бадахшон  
айланиб.

## АЙЛАНИБ II

Ин айланиб яшар майна, қарчиғай осмон айланиб,  
Қузғун ўлжа илинжида, жиғалтой ўрмон айланиб,  
Тустовуқ тўқай ичинда, қорақуш зиндон айланиб,  
Қарқара изғир қонсираб тегрангда пинҳон айланиб,  
Тун-оқшом кезар бойўғли ёмондин-ёмон айланиб,  
Қон тўкилган ерга келмас андалиб бўстон айланиб,  
Саъва чаман ичра, қумри настарин, райҳон айланиб,  
Турна парвоз этиб кўкда, қирғовул ёбон айланиб,  
Қалдирғоч келса, эшик оч, юрмасин илон айланиб,  
Хушхабар элтар кабутар эл аро омон айланиб.  
Бахт қуши топмиш қўналға шонли Туркистон  
айланиб —  
Ўз ҳолига келмиш Турон замондин-замон айланиб.  
Ҳазрати Хизр юрибди ҳур Ўзбекистон айланиб,  
Турросига қўнмиш Хумо мустаҳкам Қўрғон айланиб.  
Чор атрофга зоғ йўлатмас Семурғ девон айланиб.  
Амир Темур руҳи шодмон иззатли Султон айланиб.  
Бу не бахтким, юрса Худ-Худ Тўра Сулаймон айланиб.

## ЧУЛПОН

*Эл назари тушган суюкли синглимиз  
Замира СУЮНОВАга*

Мўъжизадир Ой бирла Қуёш  
Мен шунчаки Ёруғ Юлдузман,  
Эшитгансиз ҳикоятимни,  
Ердан кўкка чиққан бир қизман.

Забт этолмас манзил-маъвомни  
Ҳоқонларнинг битмас давлати.  
Ҳоқон надир, ҳатто ҳазрати  
Сулаймоннинг куч-салтанати.

Ерда-Кўкда тенги топилмас  
Коинотнинг маъбудасиман.  
Севмоқликнинг, севилмоқликнинг  
Ибтидоси, интиҳосиман,

Борлиқ юлдуз мендай мунаввар,  
Бўлганида ёрқин менчалик;  
Ишқ тангриси саналиб минбаъд,  
Тилга тушмас эдим бунчалик.

Ойдан нари, кундан бериман,  
Йироқмасман элдан унчалик,  
Элас-элас кўзга кўринар  
Ҳам кўринмас юлдузларчалик.

Майли ҳавас, ҳасад қилса ҳам,  
Саломларим бўлсин барига,  
Етти иқлим, Тўққиз фалакда  
Ўрни йўқ ҳам ўрни борига.

Ҳақ шаънига холис санолар  
Ўқиганда тонг-саҳарлари,  
Балки мендан минг бора юксак  
Бўлур эрди эътиборлари!

Зулуматда адашганларни  
Ўз йўлига солганда бари  
Балким мендин баланд бўларди  
Аларнинг ҳам мартабалари!

25.X. 1994



## СУЯНМА

Тоққа суянсанг суян, ўзга тахтга суянма —  
Ўз комига тортадир гирдибодга суянма.  
Шамолдай тез келган бахт-саодатга суянма,  
Қалқиб турган омонат салтанатга суянма.

Қаноатли-қанотли, суқлик келтирар хорлик,  
Ўз қадрига етмаслик — аслида дилозорлик.  
Йўлдошинг ножинс бўлса — борлиқ ишинг бадкорлик,  
Ўзи тўйса ҳам кўзи тўймас зотга суянма.

Ниятинг мудом холис, қалбинг беқуроқ бўлсин,  
Қилган ишинг хайрли, минганинг Буроқ бўлсин,  
Сўнгги ётар жойинг ҳам ёмондин йироқ бўлсин,  
Ҳаргиз таъна, тазйиқли ҳимоятга суянма.

Борар манзилинг олис: йўлларингда сароб бор,  
Етти водийга етмай туриб қанча ҳубоб бор;  
Арзинг мустажоб бўлса унда бир моҳитоб бор..  
Шоҳсувор бўлсанг магар ёби отга суянма.

Тиниқ кунларинг қани? Беғубор кўркинг қани?  
Покиза тупроқ, тоғинг, бошдаги бўркинг қани?  
Ўз изминг, ихтиёринг: эътибор, эркинг қани?  
Ризқи рўзинга шерик очофотга суянма,  
Мозори буткул бошқа етти ётга суянма.

1982.

## ТУШГАЙ

Ер васлига етиш душвордин душвор,  
Усиз бўлиб дунё кўзларимга тор,  
Йиглаб ўтар бўлсам Машрабдай зор-зор,  
Қайгуларим қадди доллара тушгай.

Ишқида бўлиб ман далли-девона,  
Самандар мисоли ёна ва ёна.  
Қайтиб келмас элга бўлсам равона,  
Мунг-мусибат мажнунтоллага тушгай.

Етиб бўлмас Барчин, Кумушмидирсиз?  
Ёхуд бошга қўнмас бир қушмидирсиз?  
Ё ўнгидан келмас бир тушмидирсиз?  
Кўзим қачон лаби лаълларга тушгай?

Доварлик ярашмиш бунчалар Сизга,  
Ошиқ аҳли музтар фармонингизга,  
Магар қолар-бўлсам уволингизга,  
Қўлим кишан, бўйним гулларга тушгай.

Насл-насабингиз тозадин-тоза,  
Бари бошдин-боша элда овоза.  
Сиздан олар бўлса Қамар андоза,  
Қанизаклик юзи оллага тушгай.

Сизга шоҳлик, бизга қуллик муносиб,  
Бизга гўллик, Сизга ҳурлик муносиб.  
Бўлса яна бизга доллик\* муносиб,  
Кўнгилни доғлар гуллара тушгай.

Сизни деб қай бирлар жунун бўлдилар,  
Аҳволи кунба-кун забун бўлдилар.  
Бирлари савдойи, беун бўлдилар,  
Билмадим, қай бири тиллага тушгай.

Ойни алишмасман жамолингизга,  
Минглаб кент, шаҳарни бир холингизга,  
Шерик бўлар бўлсам иқболингизга,  
Элнинг меҳри Тўра қуллага тушгай.

---

\* Йўлдан озиш

Дийдорингиз менга гар насиб бўлса,  
Бундай бахтдан хонлар бенасиб бўлса,  
Тахтингизга тожим муносиб бўлса,  
Хизмат қилиш чеки бойлара тушгай.

## ҚАЙТА КЕТМАС БУЛИБ КЕЛДИНГМИ, БАҲОР!

Еру самовотда Наврӯз нафаси,  
Боғу бўстонларда андалиб саси.  
Бу нафас, бу саснинг йўқ муқояси,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Дастлаб тонг чоғида кўргандим сени,  
Сўнг Тангри тоғида кўргандим сени.  
Қизлар ёноғида кўргандим сени,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Малак ҳолатинда кўргандим сени,  
Қушлар қанотинда кўргандим сени.  
Куйчи баётинда кўргандим сени,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор!

Ҳали айтилмаган таърифнинг қанча:  
Сен то ўру қирни айланмагунча  
Боғлар гулга кирмас, очилмас гунча,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Қошлари ўсмалим, кўзи сурмалим,  
Этак-этак гулли, бари бурмалим,  
Сен дунёда ҳеч кима бермалим,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Сен қайта яралиш, ёшлик тимсоли,  
Ҳаёт бахш этгувчи Масиҳ мисоли,

Сенсиз одамзотнинг не кечар ҳоли?  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Тўрт фаслнинг танҳо маликаси сен,  
Тугал гўзалликнинг ниҳояси сен,  
Ошиқ-маъшуқларнинг таманноси сен,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Ер бирла осмоннинг тиллақоши сен,  
Айтар қўшиғимнинг аввал-боши сен,  
Олтин бешиғимнинг сафардоши сен,  
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

14. II. 94

## ОСМОН ЎРТАСИНДА ЎРТАНАДИР ОЙ

*Ўзбекистон халқ шоираси  
Ойдин ҲОЖИЕВАга*

— Бу юлдузлар кимнинг қанизаги деб,  
Кимни айтар туннинг кўрк, беагаги деб,  
Қуёшнинг кўкдаги эгизаги, деб  
Осмон ўртасинда нозланадир Ой.

— Ўйламанг бу Хулқар ҳамнафаси деб,  
Самовотнинг танҳо маликаси деб,  
Йўқ унинг ташвиши, таҳликаси деб,  
Осмон ўртасинда армонланар Ой.

— Хатар борга ўхшар Ер юзинда деб,  
Шиддат йўқ бургутлар парвозинда деб,  
Нолиш бор андалиб овозинда деб,  
Осмон ўртасинда ҳорғин сузар Ой.

— Бир гул теграсинда илон кўрдим деб,  
Шохинда булбулни нолон кўрдим деб,  
Қаровсиз гулзорни хазон кўрдим деб,  
Осмон ўртасинда безовтадир Ой.

— Шоҳлар нечун ҳудуд талашурлар деб,  
Ҳаддидан ошиб ҳам адашурлар деб,  
Адашиб оловга ёндашурлар деб,  
Осмон ўртасинда тутилмишдир Ой.

— Дунё қалқиб турган солга ўхшар деб,  
Донишмандлар қадди долга ўхшар деб,  
Кўргуликлар ҳали мўлга ўхшар деб,  
Осмон ўртасинда тўлғанадир Ой.

— Нечун сойлар саёз тортиб борар деб,  
Йўрға қолиб ёби йўртиб борар деб,  
Эл ғами йил сайин ортиб борар деб,  
Осмон ўртасинда изтиробда Ой.

— Нега бешим ёруғ, бешим қора деб,  
Бирлар тўкин, бирлар жигарпора деб,  
Етолмасдин Ҳаққа ҳақ оввора деб,  
Осмон ўртасинда тўхтаб қолар Ой.

— Бир насабдан бўлган башарият деб,  
Магар бир-бирини қилса ғорат деб,  
Охиратда кутар кимдан нажот деб,  
Осмон ўртасинда маъюсланар Ой.

— Бир-бирига тинмай отсалар тош деб,  
Алҳол, пастга энар бўлса Қуёш... деб,  
Тирик жон бу ҳолга беролмас дош деб,  
Осмон ўртасинда азобланар Ой.

— Бу фоний саройни бўлдим кезиб деб,  
Бир тўлиб, бир тўлмай кун ўтказиб деб,

Чиқишмас ботишдан бўлдим безиб деб,  
Осмон ўртасинда тебранади Ой.

— То офтоб чиққунча ботмасам дея,  
Зулумат қўйнида ётмасам дея,  
Ётиб, бадном бўлиб қайтмасам дея,  
Осмон ўртасинда ўртанади Ой.

— Зулуматда қолмасин рубъи маскун деб,  
Йўқдир Яратгандин ўзга руҳ деб,  
Қаҳри келса ер-кўк кунфаякун деб,  
Осмон ўртасинда қўрғонлайди Ой.

## БУЛБУЛ НОЛАСИ

Боғлар барбод бўлди бир-бир  
борарга бир ошиёним йўқ.  
Ошён бўлган тақдирда ҳам  
энди жонга ишончим йўқ.  
Алвон китоб, ғазалларда  
номим бору нишоним йўқ.  
Қайда қолди булбул деган  
бир ғамхўр, меҳрибоним йўқ.

Биз сайраган боғ ўрнида  
фақат фарёд, доғлар қолди,  
Гул қадрига ета билмас  
қарга, қузғун, зоғлар қолди.  
Не боғбонлар ўрнида бир  
эс-хуши носоғлар қолди.  
Тонг саҳарлар сайрамоққа  
руҳим бирла равоним йўқ.

Ўхшатарлар энди қумри,  
чуррак, зоғни андалибга,

Ўзин кўз-кўз қилган қай бир  
нодонни илми толибга,  
Гулпарастлар-пулпарастлар  
қиё боқмас биз ғарибга,  
Булбул базми битди энди,  
туман созли девоним йўқ.

Сизам мендин, менам сиздин  
жудо бўлганга ўхшаймиз,  
Чашма булоқ гулзорларга  
гадо бўлганга ўхшаймиз,  
Бу оламдин олдинроқ биз  
адо бўлганга ўхшаймиз.  
Бу фарёд, бу бедодликдан  
ўзга айтар афғоним йўқ.

«Олтин қафас», «Қизил гул»  
ҳам ортда қолди, тилда қолди,  
Хонишларим, нолишларим  
сўлиб бўлган гулда қолди.  
Чангалзорга ҳам ўт тушди  
жисму жоним кулда қолди.  
Арзи ҳол айтмоққа энди  
ақлу ҳушу забоним йўқ.  
Инсонлардин нажот кутиб,  
нажот кутганча қолдим мен.  
Гулзор эрмас, алаф ичра  
зардоб ютганча қолдим мен.  
Айтинг, нечун бойқуш эмас,  
булбул бўлиб яралдим мен,  
Энди хайр-хўшлашмоқдин  
ўзга илож, имконим йўқ.

## ЁЛҒИЗ

Сенам ёлғиз, менам ёлғиз, мен қайдаю сен қайда!  
Ўртамизда қулзум тоғлар кўринар бир кун қайда.  
Менам ёлғиз, сенам ёлғиз, мен ердаю сен кўкда,  
Етти иқлим юки бордек муштдеккина юракда.  
Гуноҳимнинг поёни йўқ, поёни йўқ оҳимнинг,  
Аҳволимга раҳми келар ёлғиз қиблагоҳимнинг.  
Сенга фидо бўлсин жоним ҳам бахшида борлигим;  
Шундан сенга тун-оқшомлар истиғфор, иқрорлигим.  
Толиб бўлган жисму жоним истар ором олмоқни,  
Ёлвораман табиатдан қайтадан яралмоқни.  
Менга насиб қилар бўлса гар васлингга етмоқлик,  
Менинг учун бу иноят — боладай бегуноҳлик.  
Кўзларимга зиё бергил, зиё бергил қалбимга,  
Покланишни қўшиб бергил тоат, эътиқодимга.  
Яна бағри бутунлик ҳам бардош, сабр, тоқат бер,  
Қаро кунда қаноату ёруғ кунда қанот бер.  
Менам ёлғиз, сенам ёлғиз, мен ердман, сен кўкда,  
Сенга етиш орзуси бор қафасдаги юракда.  
Сенам ёлғиз, менам ёлғиз, Офтоб ёлғиз, Ой ёлғиз,  
Менинг каби ибодатлар қилмиш сенга қай ёлғиз?

## БИЗЛАР ТОМОНДА...

«Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал»<sup>1</sup>  
Чўлпон деса Чўлпон — ундан-да гўзал.

*Раъно исми ҳамишира қизга*

Сендай гул кўрмадим ҳеч бир чаманда,  
Бир-чаманмас, на Чин, на Хуросонда.  
Таърифнинг эшитиб, ақлдан озмиш  
Бир паҳлавон йигит бизлар томонда...

---

<sup>1</sup> Чўлпондан



Бу қошлар, бу кўзлар, бу олма юзлар,  
Бу иффат, бу ибо, бу ҳаё, нозлар..  
Андоза оладир на сарвинозлар,  
Сенга ишқи тушган қолмас омонда!

Кўринмасмиш кундуз кўзга сени деб,  
Пайдо бўлди экан қай бир куни, деб,  
Қандай бахтли экан Қайс-Мажнуни деб,  
Юлдузлар оҳ урар эрмиш осмонда.

Сени деб қанчалар ситам тортадир,  
Шоирлар мадҳ этиб қалам тортадир,  
Тун пардасин бирда Ой ҳам тортадир,  
Бирда Шамс қолармиш лолу ҳайронда.

Не дилларга гулу сола келдилар,  
Не саҳамлар ортда қола келдилар,  
Аямасдан ўчин ола келдилар  
Қасосим бор, деб бир Т. Сулаймонда.

Сен ўсган бу бўстон, бу ошиёни,  
Жаҳон кўчиб келган кавкабистонни,  
Инс-жинс дорий билмас қутлуғ кўрғонни  
Забт этолмас ҳатто соҳибқиронда.

Шартларинг овоза бўлса Туронда,  
Мағрибда, машриқда, Мочин, Эронда,  
Жарчилар десалар: «Майдон мардники,  
Малика ҳамон ўз аҳд-қароринда!»

Майдонда шоҳлар ҳам бўлса шармисор,  
Ғолиб бўлмоқ бўлса душвордин-душвор.  
Ўзинг ёрлақа, деб, ё парвардигор,  
Қолган умрим кечсин доруломонда...

Алшлар ҳам ноумид бўлсалар магар,  
Устиворлик қилиб бирон-бир дигар,  
Поёндоз тўшалса Ўш, Урганч қадар  
Ғуломи бўлғаймиз биз ўша онда...

## ҲИҚМАТ

Сочга бир-бир оқ тушмоқдадир,  
Бундан кўнгил ёришмоқдадир.  
Қор бўларми пастқам тоғларда,  
Бошим кўкка туташмоқдадир.

Улкан тоғда қор салтанати,  
Теграсида сор салтанати.

Ойдин йўлга чиққан карвонсиз  
Бўлармиди нор салтанати.

Чўнг чўққилар йил бўйи қорли,  
Бағри мудом нурли, шунқорли.

Она ернинг сийнаси қорсиз,

Бўла билмас боғли баҳорли.

Ҳикмат асли сочининг оқлиги,  
Эзгуликка эш, чанқоқлиги.

Шукронаким, қолган умрнинг

Тунмас тонгга ёвуқроқлиги.

Қор тамоми кўнмишдир бошга,

Қарамасдан кўнгилга, ёшга.

Буюк тоғлар мисоли бошим

Яқин бўлар энди қуёшга...

## ХАРСАНГ

(Эртак)

Яқин ўтган замонда,

Оқтов деган томонда.

Яшаркан оға-ини,

Шодон ўтиб ҳар куни.

Шу йўсин давлатлари

Ошиб, қурашиб бормиш.  
Шаъни-шавкатларига  
Олқиш ярашиб бормиш.  
Бора-бора укаси  
Серфарзанд бўла бормиш.  
Бу борада оғаси  
Орқада қола бормиш.  
Жон кўп уйда ташвиш ҳам,  
Сўзсиз, оша боради.  
Карвон бир, ризқи бошқа  
Ҳам кураша боради,  
Тирноққа зор бўлибди  
Ака шўрлик, на чора.  
Бу дунёда ҳеч кимнинг  
Бўлмасин бахти қора.  
Ич-ичидан эзилар  
Ука ўйлаб оғасин,  
Дебди:  
— Бефарзандликни  
Ҳеч бир бошга солмасин.  
Меросхўри бўлмаган  
Йигит армонли банда.  
Фарзанд жондир, фарзандсиз  
Жон не қилсин бу тавда.  
Бирдан таъна, бирлардан  
Дашном эшитар оға:  
— Серфарзанд кишилардан  
Бўлсин, бу жон садага.  
Дунёнинг не қизиги  
Бордир боласиз зотга  
Ё Гўрўғли мисоли  
Меҳр кўйдингми отга?  
Хотин қўйиб, хотин ол,  
Аён бўлар, айб кимда.  
Афанди дегандай: айб  
Эшакдамас, тўқимда...  
Бу юришда эл ошин

Еб, бермасанг юртга ош,  
Ўз билгингдан қолмасанг,  
Юра бергил сўққа бош.

Бу таъналар оғанинг  
Кўксин ўртаб боради.  
Табиатнинг иши бу,  
Кимга ҳам дард ёради.  
Рўзғоридин мисоли  
Илон чиққандай бўлар,  
Тўлғонади тун бўйи,  
Чаён чаққандай бўлар.  
Оҳ урса оғзидан ўт  
Отилиб ўртанади.  
Орзусига етолмай  
Қоврилади, ёнади.  
Қолмади бош урмаган  
Сиғинмаган бир ери.  
Тўғри чиқмас барининг  
Башорати, таъбири.  
Табиб сўзи тасканнинг  
Айтганига зид келар,  
Бирлар берар тасалли:  
— Кечмас бу бошдин нелар.  
Ҳалол юриб, ҳалол тур,  
Ушалар, орзунг шунда.  
Бир тангрига сиғингин,  
Ганининг бари ўшанда.  
Сиғинар тангрига ҳам,  
Тунни тонгларга улаб,  
Ашраф, анбиёларга  
Ёлворар тирноқ тилаб.  
Бу ғамларга чидолмай,  
Сочларига оқ тушди,  
Эсиз, юзига ажин  
Хиёл эртароқ тушди.  
Хотин ҳайрон, хотин лол

Эрининг бу ҳолига.  
Не кечар эрта куни  
Бу келмас хаёлига.  
Кундан куну ойдан, ой,  
Йиллар ўтиб орадан,  
Бир хум тилло қўрадан,  
Топилгандай ногаҳон  
Мустажоб бўлиб шўрлик  
Оға ёлворишлари,  
Беҳудага кетмасдан  
Кўзларининг ёшлари.  
Бошқоронғу бўлмишдир  
Хиёл шаддод хотини.  
Эр алишмас дунёга  
Эндиги ҳаётини,  
Руҳи, суяги енгил,  
Учгани йўқ қаноти.  
Дебди:  
— Ўғил бўлса гар,  
Нима бўлади оти?  
Топиболди бўлмайди —  
Топиб олганимиз йўқ.  
Сотиболди бўлмайди —  
Сотиб олганимиз йўқ.  
Рустам ҳам чакки эмас,  
    Қошкийди Али бўлса,  
Кал бўлса ҳам майлига,  
Бахти, иқболи бўлса.  
Шундай қилиб ушалди  
Эр-хотин армонлари.  
Ўғилли бўлиб, қутлар  
Дўст, душман, ёронлари.  
Тошдан қаттиқ бўлсин деб,  
Исин Тоштемир қўйди.  
Базми тўйга улаб,  
Қўзи сўйди, қўй сўйди.  
Оға тугил инининг

Муроди ҳосил бўлди.  
Қиш ўрнида баҳор, ёз  
Дегандай ғасл бўлди.  
Уканинг қувончи ҳам  
Сиямасди еру кўкка.  
Ўтов тикди, ўтови  
Ўхшарди камалакка.

Ипакдай тортмалари,  
Увиқлари учқатдан.  
Чанғарағи — тўлин ой,  
Белдовлари барқутдан.  
Совға қилди ўтовни  
Оға ҳурмати учун.  
Ўтов билан қулунли  
Бия ҳамда саночин.  
Боланинг атрофида  
Барчаси ҳам парвона,  
Энди ўзини мутлоқ  
Бахтли санарди она.  
— Тилаганга не берар?  
— Учуч ё пучуч берар.  
Бунга ҳам чидамаса,  
Тиллари чучук берар,  
Деганларидай бола  
Дуркун ўса бермади.  
Бағридан ел ҳам шамол  
Тиниқ эса бермади.  
Назарланса бир куни,  
Бир куни учинади.  
Барчаси ҳам боланинг  
Ҳолига ачинади.  
Бу ҳам етмагандайин  
Тили ҳам чиқа бермас.  
Қулоғи сал оғирдай,  
Гап-сўзни уқа бермас.  
Кун сайин инжиқлашиб,

Эт олмасдан боради.  
Уз тенги болаларга  
Етолмасдан боради.  
Отаси:

— Шунга келган  
Бало менга келсин, дер,  
Ёмонлигини кўрсам,  
Кўзларим ўйилсин, дер.  
Онаси кеча-кундуз  
Оқ ювиб, оқ тарайди.  
Боланинг камолини  
Бир Оллодан сўрайди.  
Етти ёшга тўлса ҳам,  
Йиғлаб ейди овқатин.  
Бу тенги болакайлар  
Қўлида ташир ўтин.  
Кўклам ҳам келиб, қирда  
Бошланиб кетди ишлар,  
Қўш қўшиб, ер ҳайдамоқ,  
Шунга ўхшаш ташвишлар.  
Тирикчилик тошдан ҳам  
Қаттиқ замонлар экан.  
Ер қаттиқ, осмон йироқ  
Деган бир онлар экан.  
Оға бирмас, икки кун  
Қолибди қир, далада.  
Қўли ишда бўлса ҳам,  
Уй-хаёли болада.  
Оға ғамида ини  
Бир ширбоз қўзи сўйиб;  
Калла-поча осибди,  
Нимтани тузлаб қўйиб,  
Кулбаси тўла одам —  
Бола-чақа, янгаси.  
Бир маҳал Тоштемирнинг  
Бошланмиш хархашаси.  
Уни берса олмайди,

Буни берса олмайди.  
Бари бирдай уриниб  
Кўнглини ололмайди,  
Қалла гўшти улашар  
Уй эгаси барчага:  
— Тили сенга; қулоғи,  
Нортойлоққа, Норчага.  
Мияси Эшпўлатга,  
Танглайи Гулнорага.  
Суймахол сен суқила  
Бермагин кўп орага.  
Туёғи Тоштемирга,  
Югуриб, елиб юрсин.  
Оёғи олти бўлиб,  
Йўлини билиб юрсин.  
Ҳеч оёқдан қолмангиз.  
Оёғи янга, Сизга,  
Қайниси билан!... деган  
Гапга қулоқ солмангиз.  
Уй бекасига тўши,  
Кўзи менга қолса бас.  
Тақсимот хусусида  
Гап бўлмасин, илтимос.  
Бироқ янга бўзариб,  
Созариб қолди шу дам.  
Нималардир дейишга  
Чоғланарди дам-бадам.  
Зил-замбилдай қўзғалди,  
Зўрға туриб ўрнидан.  
Эшакқурти тушарди  
Бамисоли бурнидан,  
Овсин эса парвона,  
Нима бўлди Сизга, деб.  
Бирон нарса келдими  
Хаёл-ўйингизга, деб.  
Бироқ тамом тундлашди  
Қошлари, қовоқлари.



Уйи томон жўнади  
Гезариб ёноқлари.  
Тонг отар-отмас қирга  
Йўл олди шошиб-пишиб.  
Кўнглида қайнисига  
Қудрати қалашиб.  
Дастурхон ёзар-ёзмас,  
Тўкиб солди бор гағни.  
Гағ эмас, фисқи-фасод —  
Кераксиз бир алафни:  
— Ҳар кимники ўзига,  
Ой кўринар кўзига,  
Чидай олмасдан келдим  
Шу қайнимнинг сўзига.  
Кеча кеч қалла осиб,  
Чақирди бизларни ҳам.  
Роса ҳақоратланди  
Бегуноҳ шўрлик болам,  
Қалла гўшти улашиб,  
Борлиқ болаларига,  
Тоштемирга келганда,  
Тур дегандай нарига,  
Сенинг тенгинг шудир деб,  
Қўлига туёқ тутди.  
Кечагина қай ҳолда  
Юрганлигин унутди.  
Айтинг-чи, Тоштемирнинг  
Тенги туёқ эдими?  
Елғизимнинг шунчалик  
Кўнгли қуроқ эдими?  
Бу дегани:  
— Бош бўлмай  
Оёқ бўлсин, дегани.  
Қўлида китоб эмас,  
Таёқ бўлсин, дегани.  
Менга ҳам оёқ бериб,

Хўрлагандан хўрлади.  
Укангиз бизни чўри,  
Ўзини бек чоғлади.  
Шу бўлдимиз уканинг  
Акага оқибати.  
Бунчалик қилмас эди  
Бўлса қатра уяти.  
Ини бошда кўтариб,  
Одам қилган сизмасми?  
Шуни ўйласа, Сиздан  
Бир умрга қарзмасми?  
Бу гапларни эшитиб,  
Титроқ босди оғани.  
Гўёки олов-ўтга  
Айланди борлиқ тани.  
Хўрланиб, хўрлангандай  
Сезді шу дам ўзини  
Ранги-рўйи қув ўчиб,  
Без қоплади юзини.  
Бироқ буни бировга  
Айтадиган дард эмас.  
Инидан бўлак ҳеч ким  
Ҳамнафас, ҳамдард эмас.  
Дили оғриган билан  
Хотинига бермай сир,  
Дебди:  
— Ўтламай бекор  
Ўйлаб сўйла, бетаъсир.  
Билсанг, туёқ тутгани —  
Югурук бўлсин дегани —  
Сенга оёқ бергани —  
Сергак бўлсин, дегани.  
Гапни чўзмай, жўнаб қол,  
Сувга айт бу тушингни,  
Беҳудага вайсамай,  
Йиғиб ол эс-хушингни.

Хотин кетиб укаси  
Келди ога қошига.  
Жондай бовурдошининг  
Тик туриб ёнбошига  
Эркаланиб ёзади  
Қайта бошдан дастурхон.  
Дер:

— Улуш, насибангиз  
Бу яхна гўшт, устихон.  
Кунда-кунда егани  
Нимта ҳам ола келдим.  
Қолган зираворларни  
Хуржинга сола келдим.  
Ини қанча парвона  
Бўлса ҳамки, оғаси  
Ҳеч очила бермади —

Вайрон кўнгил қалъаси.  
Ука сезиб турибди  
Бу ҳолнинг сабабини,  
Янгаси очиб кетган  
Демак фисқ «китоб»ини.  
Ёз ўтиб, куз ҳам келди  
Барака, қути билан,  
Эл-улусга риақи-рўз,  
Шира-шарбати билан.  
Ога билан ини ҳам  
Ўроққа тушиб кетди.  
Дилда кек унутилиб,  
Қалби туташиб кетди.  
Бири хўп қўшар бўлса,  
Бири ҳозирлар тушлик.  
Бири эшдир бирига  
Ўртада вақти хушлик.  
Поёнига етди иш,  
Дон бошқа, сомон бошқа.  
Текин ош танга юқмас,

Ишлаб топган нон бошқа.  
Ака хурсанд, ука шод,  
Кўтарилган хирмондан.  
Ога дер укасига:  
— Гап эшит энди мендан,  
Ҳисобли дўст айрилмас,  
Деган эски нақл бор.  
Ҳисоб-китобли жойда  
Диёнат бор, ақл бор.  
Шу сабабдан иккига  
Бўлсак дейман хирмонни,  
Лекин бир-биримиздан  
Аямасмиз бу жонни.  
Бу гапимни кўнглингга  
Яна олиб ўтирма.  
Нега бундай қилди деб,  
Иним, бошинг қотирма.

Оганинг бу гапига  
Ини бўлди ҳайрон, лол:  
Кўзларига ёш олиб,  
Беради шундай савол:  
— Эт тирноқдан айрилса,  
Ўрни жароҳат бўлур.  
Орадан гап-сўз ўтмай,  
Айрилсак уят бўлур.  
Майли, дони сизга,  
Менга бўлсин сомони.  
Бироқ ноаҳлларнинг  
Ярим бўлмасми нони?  
Ростин сўйланг, не ўйлар  
Келди хаёлингизга?  
Сабабини билмаслик  
Армондир инингизга.  
Оганинг топган важи  
Шу бўлади инига:

Ёмон ўй, ёмон хаёл  
Келмасин ҳеч кўнглинга.  
Чиллали боланинг ҳам  
Бўлармиш жойи бошқа,  
Шерикли ош бор ерда  
Пашша тушади ошга.  
Омбор бўлак бўлса-да,  
Битта эрур жонимиз.  
Мақсадим мудом тотув  
Бўлсин хонадонимиз.

Шундай қилиб чоп-хирмон  
Бўлинди тенг иккига.  
Капсан ҳам ажратилди  
Йўқсил, есирникига.  
Йиғиб олинди ҳосил,  
Хотиржам оға-ини.  
Меҳнат аҳли қатори  
Ўртача кўрган кун.  
Меҳмон келса қўлма-қўл  
Бўлади ўрталикда.  
Уйлари туташ, фақат  
Девор бор ораликда.  
Бироқ баъзан биливар  
Ука сал зиқналикда.  
Кўп жонлиги сабабли  
Ранг-рўйи сомонликда.  
Бир хотин, бир ўғилли  
Ака ҳотамтойликда.  
Дунёни сув олса ҳам  
Беғам, бепарволикда.

Кузнинг иши кулдан кўп,  
Бир ёқли бўлди ишлар.  
Қишлиқ ем, хашак, ўтин  
Дегандайин тапвишлар.

Узун оқшомлар ака,  
Ўйлади укасини:  
— Ишқилиб хирмоннинг  
Берсин баракасини.  
Қўли биров калтадир,  
Бор топганин ёзгача  
Етказолмас, барибир.  
Бекор қилдим, хирмонни  
Иккига бўлиб бошда,  
Хотинда бу айб асли,  
Лаънати, бағри тош-да,  
Моду дунё топилар,  
Лекин тошилмас жигар.  
Кенг феъл, кетмас давлат бер,  
Илоҳим парвардигор,  
Дея туриб ўрнидан  
Қазноқ томон йўл олар.  
(Ниятини хотини  
Сезиб қолса борми гар...)  
Иниси қазноғига  
Тушди буғдой ташишга,  
Ташимоқдан беллари  
Сал қолди майишишга.  
Тонгда туриб омбордан  
Хабар олган бўлади.  
Қандаклар бут, бу сирга  
Ҳайрон қолган бўлади.  
Қандаклардан бир дона  
Буғдой олинмагандай.  
Аввалда қандай бўлса  
Ҳозир ҳам худди шундай..

Уканинг ҳам жонида  
Шу кунларда ором йўқ.  
Унингча бу дунёда  
Оғадай муҳтарам йўқ.

Ўзи жўжабирдек жон,  
Лек ўйлар оғасини.  
Бунинг устига ёрти  
Яралмиш боласини.  
Кўнгли ўксик оғамнинг,  
Не гуноҳи бор экан.  
Тақдирга тадбир йўқдир,  
Иқболи бадкор экан.  
Орзу-ҳавас кўрмасдан  
Ёши кетиб боради.  
Ногирон бола билан  
Умри ўтиб боради.  
Ёлғиз оғамдан бўлак  
Бу дунёда кимим бор.  
Тоғсиз ерларда таянч  
На ҳабиб, ҳамдамим бор.  
Шу алпозда тун бўйи  
Киприк қоқмай чиқади.  
Дили хуфтон, кўнгли ғаш.  
Ўксиниб энтикади.  
Кун чиқиб, ботгач, тунда  
Секин туриб ўрнидан,  
Хабар олгандай бўлиб,  
Молу ҳол, молхонадан.  
Қазноғидан челақлаб  
Тушди буғдой ташишга,  
(Билганида хотини  
Бош қўшарди бу ишга).  
Оғасининг омбори  
Бир қадар тўлиб-тошди.  
Ҳадемай, тонг ҳам отиб  
Юлдузлар хиралашди.  
Чошгоҳ чори қазноқдан  
Хабар олган бўлади.  
Бир сир кўриб, бу сирга  
Ҳайрон қолган бўлади:

Канданларда буғдойи  
Ҳечам камаймагандай,  
Ё барака эндими —  
Бир кимса тегмагандай.  
Туси яхшидан асло  
Тунгилма, деган гап бор.  
Бир яхшига бир ёмон,  
Гул бор ерда алаф бор,  
Оға алион мисоли,  
Янга қаримсиқ эди,  
Бу уйга ит ортиқча —  
Ўлгудайин соқ эди.  
Сезади шарпа бўлса,  
Боз устига сахархез.  
Қайнисининг юришин  
Кўриб бўлди мисли без.  
Секин туртиб уйғотди.  
Уйқудаги эрини,  
Не гап бўлса кўнглида  
Тўкиб солди барини:  
— Ана, уканинг иши,  
Ана, сизга ҳурмати.  
Қазноққа кирармиди  
Бўлса номус, уяти.  
Оға молига ини  
Қилиб турса ўғрилиқ.  
Қани меҳр, оқибат —  
Бу қандайин кўргулик.  
Донг қотиб қолди оға,  
Билмай не дейишини.  
Ҳечам кечиролмайди  
Уканинг бу ишини.  
Қўлида қўш челаги  
Омбордан чиқиб борар —  
Тавқи лаънат тамғасин  
Бўйнига тақиб борар.



Бу таъқиб — бу завождан  
Ука мутлоқ хабарсиз.  
Оға саломга, алик  
Олади эътиборсиз.  
Ўқиниб, ўқинади  
Инисининг ишидан  
Энди сира қутилмас  
Хотиннинг нолишидан.

Оға, ой ботган чоғи,  
Эл оёғи тинганда,  
Машриқ томон Чўлпон  
Юлдузи кўринганда,  
Инисининг омбори  
Томон йўл олди ночор,  
Оралиқда қатнови  
Такрорланди неча бор.  
Бўш турган бир кандагин  
Тўлдирди фурсат ўтмай.  
Сўнг деди:  
— Бўлар энди  
Нймам боради етмай?  
Болнинг ҳам ками маъқул,  
Кўпи кўнгил айнитар  
Овқат устига овқат —  
Жигилдонни қайнагар.  
Алҳол, ўрнига келиб  
Мизғиб олди озғина.  
Ҳалол ошига напша  
Тушириб эсиғина.  
Укасининг бу қинғир  
Ишлардан хабари йўқ.  
Унингча, оғасидан  
Бўлак бир сарвари йўқ.  
Нонушта қилар, уйи  
Тўлиб, бари жам бўлиб,

Ишларидан ҳарқалай  
Кўнгли хотиржам бўлиб.  
Чақирар нонуштага  
Жондай оғасини ҳам.  
(Бу дам оға ёқтирмас  
Булбул нағмасини ҳам.  
Тундаги қилган иши  
Эшмиди ўз шаънига.  
Доғ тушириб бўлганди  
Эътиқод, имонига).  
Нонушта тугаб, дуо  
Ўқилар дастурхонга.  
Тирикчилик каракдир  
Қимирлаган ҳар жонга.  
Ҳар қайсининг ўз иши  
Ўз юмуш, ташвиши бор.  
Бахт қушининг ҳар бошга  
Ўзгача кўниши бор.  
Ини мол-жонни кўздан  
Кечиради бирма-бир.  
Танага сув, қўйга ем  
Берилибди ҳайтовур.  
Казноқ қопқасин очиб,  
Ишонмайди кўзига.  
Бир кандак олтин бўлиб  
Кўринади кўзига.  
Кандакларни бир бошдан  
Қайта кўриб чиқади.  
Ўша кандакка қараб  
Кўзлари толиқади.  
Из қувмай хазинага  
Шу йўсинда йўлиқади.  
Оға бундан беҳабар,  
Машғул ўз иши билан.  
Ғаллаҳонага энди  
Қадам қўйиши билан

Фожнага дуч келиб,  
Бошдан учади ҳуши.  
Бу кўриб турганлари  
Ўнгими ёки туши!  
Бу не сир, бор ғалласи  
Айланиб қолмиш тошга.  
Ҳеч ким таърифлаб бўлмас  
Мушибат тушмиш бошга.  
Бўғинлари бўшашиб  
Кетади эс-ҳушидан.  
Оҳ уриб, армон қилиб  
Қинғир иш-қилмишидан.

\* \* \*

Қизил юзли йигитнинг  
Қизаргани — ўлгани,  
Бадном-баттар бўлгани —  
Тириклай кўмилгани.  
Оға одам бўлиб ҳеч  
Панд емагин бунчалик,  
Ўлмаи туриб бўпти танг  
Аҳволи ўлгунчалик.  
Сор десалар сор эди,  
Қатордаги нор эди.  
Номуси, орияти  
Бир йигитча бор эди.  
Бўлар иш бўлди энди,  
Кимга айтар додини.  
Укадан бўлак ким ҳам  
Эшитар фарёдини!  
Нақл бордир: эрни эр,  
Ер қилар ҳам хотиндир.  
Истаса қул, истаса  
Шер қилар ҳам хотиндир.

Бироқ унинг хотини  
Тупроқ билан тенг қилмиш,  
Оёқ остида ётган  
Ташлақдиқ харсанг қилмиш.

### ИНТИЗОР...

Ўрмон ичинда бир қуш  
Бир учиб, бир қўнадир.  
Ўз ийига сиғмасдин,  
Чирқиллаб зорланади.

Баланд парвоз этолмас —  
Мажруҳ, ҳолсиғгинадир.  
Қавми ҳам тўп қушларга  
Сал даҳлсизгинадир.

Гар учар бўлса, қўнар  
Жойи тайинсизгина.  
Қийналар қўниш билмай,  
Манзил, маконсизгина.

Тўп қуш ичинда бир қуш  
Йўқолди номсизгина.  
Кошкийди қўнган жойи.  
Бўлса тикансизгина...

\* \* \*

Бу ғариб тошмозорга кўплар ўтар тош ташлаб,  
Кўплар ўтар тош ташлаб...  
Чидолмай бу озорга мен ўтаман кўз ёшлаб,  
Мен ўтаман кўз ёшлаб...

Бир парча ер тегмаган қандай бахти қора бу?  
Сийнаси садпора бу?  
Ер меҳрига қонмаган қандайин овора бу?  
Қандай бағри яра бу?

Ғаллаоролнинг номи кетган Оқтош даҳаси. Кечмишидан сўз кетса, кўп эрур ҳангомаси. Ирмоқлари, сувлари, олқори, оҳулари қадимдан тилга тушган — ўз оти ўзи билан оқтовли юрт. Бўза билан қимизи, қуртобанинг тамизи; чопқир саман тойлари, кундуз тўла сойлари азалдан мақтовли юрт. Олти ой қиш, олти ой ёз дегани шунда бўлади. Қўклам қимизхўрлиги, кузда тўкмаси кунда бўлади. Новқаликлар олмаси билан атоқли, сангзорликлар ҳангомаси билан.

Ҳар қайдагидай бу ердагилар ҳам кўплашиб, кўмаклашиб колхоз, совхоз тузганича: бор борица, йўқ ҳолича бўлиб, зонг ҳам, замон ҳам зўрники эди. Бирлари зоғора нонга зор бўлса, бирлари сийму зардан безар эди.

Холмамат бойнинг қир тўла қўйи, сой тўла самани бўлиб, хотин олиб, хотин қўйишдан ҳам зерикди. Дунёдан тирноққа зор бўлиб ўтиб боради. Ёши ҳам кетиб боради. Қазойи қадари етиб қулай кетса, қанчадан-қанча молу дунёси, дову доскаси — беҳисоб. Меросхўри йўқ. Бой узун оқшомлар шуни ўйлаб, чаён чаққандай тўлганиб чиқади. Туғилмаган Тилолга тилло бешик, дегандай, тилло бешик олишдан ҳам армон қолмади. Алҳол, ойдан ой, йилдан йил ўтиб, кенжа хотини қизлик бўлиб, ўзича обрўли, оқ юзлик бўлиб, мартаба топиш ўрнига бойдан эшитган гапи шу бўлди:

— Бу лаънатининг ўзи бошда ўғил туға-

диган. сиёғи йўқ эди. Тилағанга нени берар, учуқ билан пучуқ берар. От ўрнини той босар. Ота ўрнини ўғил. Қиз эса киши бандаси.

Ташландиққа тош тегмас. Ойбека ўксиб, ўкиниб қизни катта қила берди. Мулло зоти қизнинг қулоғига азон айтиб ном ҳам қўймади. Онасининг ўзи Гулноз деб, гулдай парвариш қилиб юра берди. Гулноз эса қизмисан — қиздай бўлиб, ариқ бўйида ўсган андиздай бўлиб ўса берди.

Қиз бўйига тўлиб, ўн тўрт кунлик ойдай етилиб, оқ олма деса — оқ, қизил олма деса — қизил бўлганда совчи сайин совчи бўлиб, бойнинг дарвозасини бой очса, бойвачча бекитади. Бебарор ўсган ғилдан қилиқли ўсган қиз яхши, дебдилар. Қизларининг кетидан она эътибор, ота иззат топди. Ойбека кундошларининг куни эса кун сайин тутилмоққа бошлади.

Югурганникими, буюрганники? Бу галги совчи Ҳасанхон тўранинг ўзлари бўлди:

— Акмалхон махсумингиз ҳам эр етиб, оталик савдоси бошимизга тушиб, каминангиз остонангизга бош ургали келди. Сўзимизни қайтармаслар, иншоолло охирлари ҳам, охиратлари ҳам обод бўлғай. ماشойихлар ажаб айтибдилар, қирқ уй қуда бўлса, қирқ йил қирғин келмас, деб.

Тўрамнинг сўзи сўз. Бир ҳисобдан айни муддао: Ғаллаорол аймағида кимсан Ҳасанхон эшон билан қуда бўлиш ҳар бандага ҳам насиб қила бермас. Бунинг устига Қўкжор қишлоғининг пири ҳам, пайғамбари ҳам; авлиё анбиёси ҳам шу тўрамнинг ўзлари. Бу гапларни хаёлидан кечирган бой ўйлаб-нетиб

ўтирмай розилик берди. Энди Гулноз Гулноз эмас—Нарзигул, қизнинг вой дегани ҳам, онасининг дод солгани ҳам беҳуда. Бу ёқда бойнинг қароли Мамаюсуф доғда. Гулнознинг дарди хиёл кебанагини судраган шу йигитда: Акмалхон Махсумнинг симоби салласию, Мамаюсуфнинг чурук пайтаваси, махсумнинг тугамас давлати билан юрса ер ёрилгудай салтанати-ю, ёшликдан бир она боласидай, бир тоғнинг доласидай бўлиб ўсган Мамаюсуфнинг босган изи. Бу сир худога маълум, бир қизнинг онасига. Онаизор эмасми, ўзини овсарликка солиб қизига ўгит берган бўлади:

— Худоё худованди карим, сенга умримни берса берсин, бахтимни бермасин. Камолингни кўрай, заволингни кўрмай. Менга ўхшаб: «Ўйламай сойга тушдим, энди менга қир қайда», деб дунёдан зор қақшаб ўтмасанг бўлгани.

Гулнознинг кучи кўзига етади. Чорасиз. Мамаюсуф билан бўлган борди-келдиси отасига маълум бўлса, терисига сомон тиқилиши аниқ. Истасин, истамасин, энди чора йўқ. Мамаюсуфнинг дарди ичида. Боз устига, ит тумшигин тиққан ерга сув ичгали шер келмас. Ҳалол ошга ит тегмаса ҳам теккандай, эликмаса ҳам эликкандай бўлиб йигитнинг кўксини кесди. Бу тўғрида Мамаюсуф ўйлаб, ўйига етмай:

Гоҳо-гоҳо йироқларга олиб қочар хаёли,  
Қаршисида хавф-хатарли тоғлар турар қояли.  
Бу тоғлардан ошмоқликка йўлдош қани, йўл қани?  
Мадад керак бўлса мадад берарга бир қўл қани?  
Яралганман ёлғиз бўлиб, ҳақдан бўлак кимим бор?  
На тилакдаш, на эмуқдош, на кулба, на шамим бор,

Меҳнат учун яралганмиз, биз—банданинг бандаси,  
Қонимизни сўрувчилар худонинг арзандаси.  
Сенинг учун бир эмасми барча қулинг, ё раббий!  
Яратганинг бўлса, айт бизларга ким мураббий!

Дорилбақонг қайси ўзи,  
Дорилфаноси қайси?  
Ушбу бўлса ёруғ дунёнинг,  
Мадҳи маъноси қайси?

\* \* \*

Кўклам келди қир-далага лола тўшаб, гул тўшаб,  
Бор йўлига бахмал тўшаб, йўқ йўлига кул тўшаб,  
Кўхна дардли кимсаларнинг қайта қўзмиш яраси,  
Табиб-таскин топган билан кошки бўлса чораси!

Йиғи-сиғи билан мунгли  
Яна мазор бошлари,  
Кўкдан тушган ёмғир гўё  
Кўпларнинг кўз ёшлари...

Вожабо, тонгдан туриб нолон сайрар ҳаққушлар,  
Қайдам, бу кеч кимга совуқ хабар берар бойқушлар?  
Ераб! Бу тун қорачироқ ўчмагай қай кулбада!?!  
Йўқсил кўнглин овутолмас на ширинсўз, на бода...

Шунча бўлса бу беш кунлик  
Дунёнинг кўргулиги,  
Не кечарди аҳволимиз  
Бўлганда мангулиги!

---

<sup>1</sup> Чироқнинг тун бўйи ўчмаслигини мусибатга ишора, дейдилар.



Шерик бўлмай Мамаюсуф баҳор қувончларига,  
Гулноз қизнинг кулишлари, нози, ўкинчларига,  
Тонгдан туриб то кечага қўш қўшади чорасиз,  
(Бир тишлам нон қайда дейсиз азият-овворасиз).

Бирда ошсиз, бирда сувсиз, бирда буткул оч қолиб,  
Бирда кирлаб, озиб-тўзиб, бирда яланғоч қолиб,  
Сабр сақлар бардош билан, тошдан қаттиқ бош билан,  
Бирда бағри гирён бўлиб, бирда кўздан ёш билан.

Ўйлай-ўйлай ақли етмас бу дунёнинг ишига,  
Куйганидан тил теккизар фалакнинг гардишига...

\* \* \*

Қурбон ҳайити яқинлашгани сайин қудаларнинг кўнглига ғулғула тушиб, тўй ҳаракатларига тайёргарлик кўришиб, бирининг туйнугини ел очиб қолди. Тўй куни яқинлашгани сайин Гулноз билан онаси қон ютиб, қон қўсади. Зўрликнинг туби хўрлик, хўрликдан ўтиб суякка етди. Она-бола энди ошкор сўйлашишга ўтди:

— Кундан-кунга рангинг ситилиб боради. Худодан яширмаган сирингни бандадан яшириб не қилдинг? Ўйинг не, ўтинчинг не, қизим?

— Маҳсумнинг бошқа қайлиғи бор деб эшитаман. Усиз, ҳар ким суйган ошини ичмайдим, энажон?

— Нима қилай, жон қизим? От тепкисини от кўтаради. Бизнинг тепкимизни ким кўтаради?

— Чорасизнинг тепкисини чорасиз кўтаради.

Эртаси кун Мамаюсуф кўш бошидан бир ҳол, афтодаҳол бўлиб келди. Етим ўз ошини ичади, бировнинг миннати эшитади. Бой ундай ҳол-аҳвол сўраш ўрнига, таъна-тазйиқларни қаторлаштириб ташлади:

— Еб тўймайдиган, ишлаб чарчамайдиган кезларинг. Қулоғингдан кун кўриниб қолганига ҳайронман. Эрта-индин бирон тенги-тўшингни топиб, елкангга олахуржунни осиб қўйсак, аҳволингга маймунлар йиғлайди шекилли?..

— Бир гап бўлар... Усиз, менга ёз ёқа бермайди, бой ота...

Бу қисқагина совуққина сўрашишдан сўнг, бой намозшомни ўқиб, овул оқсоқолиникига зиёфатга кетди. Ошиқ йигит, маъшуқ қиз учун Сулаймон ўлиб, девлар қутулди, дегани бўлди: қора кўз, қора қошли, кўриниши қарчигайдай ихчам бўлса ҳам, бек Алпондай бардошли: бир кўзи хиёл қисик, қоши пайваста, қулоч ёзса етмайдиган елкасини кўрмаган қизлар армонда, кўрганлар ҳавасда... Юзида сепкили, кўзида ўти бор, тикилиб қараса, унча-бунча одамни ўлдириб, тирилтирадиган салобати бор: ўрта бўйли, теран ўйли Мамаюсуф атрофида Гулноз капалакдай парвона. Юзлари оққинадан, бўйлари чоққинадан келган, лаб-даҳани гунчадай, рўй деганингиз тандирдан эндигина узиб олинган ширмойи кулчадай, бурнида булоқи, манглайда тиллақоши, қулоқда зумрад сирға, чосбоғда ёқут тоши; эгнида илон пўсти ранг нимча, алвон желак бошида, оқ билагада олтин билагузук, кўз тумори тўшида, кокили—бир қиз, қоши—бир қиз, какликдай қақиллаб кулиши—бир қиз; ўз исми ўзи билан Гулнознинг, суқсур,

сўнали боғда битган сарвинознинг елиб-юғуриб хизмат қилишидан Мамаюсуфнинг ҳам димоғи чоғ.

Пайти-пайт—шу пайт. Ойбека қизиға, ўчоқбошига қара, дегандай ишора қилган бўлади. Гулноз бир ўтдан хабар олган бўлади, бир сувдан. Ойбека гапни очади:

— Шариатда шарм йўқ, дебдилар. Яна уялиб-нетиб ўтирма.—Сендан яширадиган сирим йўқ. Қиз меники, бахти ўзганики: Кўнглинг Гулнозда бўлса, ҳаракатингни қил.

Мамаюсуфнинг уялганидан танасига тер чиқиб, юзи лоладай қизариб, тилига келгани шу бўлди:

— Очкўз лочин тирноғидан, танобига тил тегизган чорбоғидан айрилган шекилли, бошимга қирон қушнинг куни тушиб қолмаса?

— От тўдада билинар, йигит майдонда. Дунёда ор этиб, армондан айрилган ёмон. Ёшлигингдан қўлимизда ўсдинг. Сийна сути бермасам ҳам, сийимни аямадим. Худойликни айтганда, Гулноз сеники эди. Қўлимдан келмади, не қилай. Қоронғи қолган юртга алакка подшо бўлибди дегандай, бу гўшада Тўрамнинг гапи-гап. Эндиги чорасини ўзинг қил.

— Нима қил дейсиз?

— Нима қилардинг. Худодан «Кимдан кўрқасан?» деб сўраганларида: «Таваккалчи бандамдан кўрақаман», деган экан. Кўкбўз от сеники. Қувса етади, қочса қутулади. Уқдингми?

Ёпилди қозон ёпилди. Сир сирлигича, Ойбека бир сўзлигича қолди. Бу гап Мамаюсуфга бирда саҳар кўрган тушдай бўлса, бирда мушкул бир ишдай бўлиб, бирда жон куй-

дирмасанг жонона қайда нақли хаёлидай ўтиб, борлиқни унутиб, ҳадеса учадиган қушдай бўлиб юра берди.

Вақтики барманоз, дегандай, бу оқшом қиз билан йигитнинг қишлоқдан тузи кўтариладиган тун.

Бойнинг бошида эса бошқа ташвиш: борни бозор қилган ҳам, йўқни мозор қилган ҳам тангри таолонинг ўзи. Аҳли фуқаро оёққа туриб барчанинг бирдай бўлишини талаб қилиши замонанинг озгани, эшакнинг отдан ўзгани эмасми? Ўзи бозорга сиғмаган туя қўшани билан кирибди. Подшоликка қарши қўзғолон кўтарган жиззахлик ялангоёқларнинг ҳоли не кечди! Подшонинг сўзи—сўз, буйруғи—амри вожиб. Подшоликка шак келтирганинг ўзи кофир, хотини талоқ. Ҳозир ким кўп, хотини талоқ кўп. Замон қил устида. Ё парвардигори олам, биздай мўмин бандаларинг ни даври қиёматгача кам қилма. Лениннинг ўзи битта бўлса ҳам, ўзаги мингта эмиш. Балони юборгувчи ҳам, даъф қилгувчи ҳам ўзинг, фирқалар худодан қайтган бўлса ҳам йўриғи — китоби эмиш дегани нимаси? Бу ерларга ҳам ўшаларнинг қадами етса, ҳолимиз не кечади? Сичқон сиғмас инига, ғалвир боғлар думига. Ўз элимизга ўзимиз сиғинди бўлиб қолмасак бўлгани. Бахтимизга Очилдов билан мулла Турсундай суянган тоғларимизни омон сақла. Ҳазрати Қутбиддиндай дини ислом туғуни тутиб турган донишмандларимизнинг ишига ривож бер. Амир Алимхондай пошшоликка муносиб тожу тахт султонларимизнинг мартабасини зиёд қил...

Шу йўсин бой хаёлотга фарқ бўлиб, бир ғам босса, бир ғафлат босиб, бир ўзини хон,

бир кўланкасини майдон чоғлаб, уйқуга кетди.

Тун ғарибники. Гулноз қай юз, қай кўнгил билан онасини ташлаб кетаётганидан ношод. Мамаюсуф эрмисан-эрдай бўлиб, вужудига куч эниб, бахт қушининг бошига қўнмоқчи бўлаётганидан ўзида йўқ шод. Шу кезде унинг учун Гулнознинг бир тола сочи етти иқлим подшосининг божи билан хирожидан қимматли. Насиб қилса, энди у ҳам одам сонига қўшилиб, ўз ўйи, ўлан тўшагига эга бўлади...

Мамаюсуф Кўкбўзни чоқ қилиб, пуштонини ўбдан тортиб — белини бир қучоқ қилиб, Гулнозни мингаштириб, дарвозадан ҳайё-ҳайт дея чиқди-да, кетди. От дарвозадан чиқиши билан гуриллаб, кишнаб, ер тепиниб пишқириб, ҳадеганда қанотли қушдай учмоққа чоғланди. Бойнинг ўзидан бойтевати ёмон бўлади, дегани рост шекилли, Бўрибосари тинимсиз акиллашга тушди. Эшак эшакдан қолса, қулоғини кесади, ит итдан қолса нимасини кесади?.. Бир фурсатда овул итлари еру кўкни қий-чувга кўмди-қўйди. Оғизда иримига тиши қолмаган, ёши элликдан ошган бўлса ҳам бозор оқшоми бойдан ҳақини олишдан уялмаган; уйқуси сергаккина, оғзи-бурни ўйилган гўрдаккина ўртанча хотини бойнинг тезда тура бермаслигига ҳам қўймай жаврашга тушди:

— Соқ бўлсанг сақлайман деган. Бундай одатингиз йўқ эди, не бўлди сизга? Итларнинг ҳуриши бежо. Қишлоққа ё қорақуш<sup>1</sup> оралади, ё босмачи. Туринг деганда туринг.

<sup>1</sup> Чорвадорлар бўрицинг номини айтишни ирим билиб, қорақуш деб аташади.

Бой туриб қаролга товуш қилди. Қаролдан дарак йўқ. Охурда тунаганми, деб отхонага борса на от бор, на Мамаюсуф. Бойнинг ичида икки бошли илон ўрмалагандай, аъзойи баданидаги туклари тикка бўлиб жонҳолатда дарвозадан хабар олса, дарвозанинг зулфи бўш.

Дам ўтмай бой ҳовлиси Олой бозори бўлди-қолди. Ҳар ким оғзига келганини деътир:

— Итдан бўлган қурбонликка ярамас. Туси яхшидан тунгилма. Ўзи туси совуқ йиғит эди.

— Етим қўзи асрасанг, оғиз-бурнинг мой этар. Етим бола асрасанг, оғзи бурнинг қон этар. Ялангоёқдан келган оқибат нима бўларди?

— Қизил юзли йиғитга қиз уруғи битмасин. Мақтовли қизимиздан чиққан ҳунар шу бўлса, бошқаларга товфиқ берсин.

— Кўзи сўқирдан кўрқма, кўкраги сўқирдан кўрқ, деган шу бўлади.

— Кул қутурса қудуққа ўтирар. Қутурганнинг жазоси қуруқ.

— Ёмон хотинга ўхшаб аюҳаннос солиб ўтиргунча; белимда белбоғим бор, деганинг от-отингга мин. Ажали етган сичқон мушукка ғамза қилар. Вой ғамза-памзангни...

Бойнинг кими кўп — жонкуяри кўп. Бой ошини бойтеват кўрибди, дегандай бойтевати кўп. Салла олиб кел деса, калла олиб келадиган югурдаклари кўп. Отнинг ўлими — итнинг байрами. Баҳона топса, байрам қиладиган гўсхўрлари кўп. Ҳадеганда йиғирма чоғлик сувори бойнинг хизматида ҳозир у нозир бўлиб итлар ҳурган томонга қараб от қўйди. Бой — бош, улар — ён бош. Эшон — фатводор.

Булардан ҳам бойнинг Чипор исмли тозиси хатарли. У из қувиб, из олади. Бу лаънати барчани Кўкбўз юрган йўлдан бошлаб кетиб боради. Кўкбўз ҳадемай Кўкжарни тарк этиб, Моргузор тоғини қоралаб боради.

Бу тоғлар қандай тоғлар,  
Бағрида қузғун, зоғлар?  
Мамаюсуф кўксини  
Бир хатар, қўрқинч доғлар.  
Ер қаттиқ, осмон йироқ,  
Борми экан чораси?  
Дунё ўзи бетуруқ,  
Тугамас можароси...  
Гулноз дейди, ё раббим,  
Раҳм айла кўз ёшима.  
Севдан шудир талабим,  
Бу бегуноҳ бошима  
Ўлимни раво қилма,  
Бебахт, бенаво қилма.  
Йигит асов отини —  
Бойнинг хоназотини  
Қимтиб-қистаб қичовга  
Олар тобора шошиб.  
Келганида «Тарнов»га  
Кўкбўз неча бел ошиб,  
Қонсираган калхатлар —  
Етдилар ҳайҳайлашиб.

Мамаюсуфнинг боши айланиб, не қиларини билмай ўйланиб, отнинг бошини баралла бўш қўяй деса, Гулноздан авайланиб, қўймай деса, бир гала ғажир оч бўридай тайланиб келаётир. Ур деса номард қочур, мард қолур майдон ичинда, йигит фикр қилди: қочиб қутулгандан кўра, кенг майдонда куч

синашиб тутилган яхши. Йигит пирлари ма-  
додкор, ҳазрати Али жиловдор бўлиб, энг-  
сам-енгмасам пешонамда бори бўлар.

Йигит қизни отдан тушириб, қўлда чўқмо-  
ри, кўнгилда зори билан кушандаларга бет-  
кай борди. Бир соатлар чамаси ур калтак  
бўлди. Мамаюсуфнинг бошдан-оёғи момата-  
лоқ бўлиб, эт-бети қора қонга бўялиб, қамчи  
устига қамчи ёмғирдай ёғилиб турибди. Бечо-  
ра йигитга жўн ўлим ҳам насиб қилмай, та-  
нидан жони жудо бўлгунча бошига калтак ту-  
шиб турди. Дунёга қандай келган бўлса, шун-  
дайлигича қайтиш қилди. Жасади на кафан  
кўрди, на жаноза. Не-не нопокларга тегадиган  
бир қарич қора ер ҳам тақдир қилмади.  
Лоши ой далада ўрсиз, гўрковсиз қолди-кет-  
ди. Энди унинг бошида аза очадиган на ёри  
бор, на ёрони. Биттаю битта опаси қаҳатчи-  
лиқ йили Қурама элатига тушиб кетган. У  
ҳам киши бандаси. Як нафаси ҳаловат тахти  
Сулаймон аст. Гулнознинг бир нафаслик ши-  
рин суҳбати ҳам насиб қилмади. Ғариб бў-  
либ туғилиб, ғариб бўлиб ўлди.

Қизи қошига боришга юзи чидамаган бой  
йигитларга буюрди:

— Ота юзига оёқ қўйган фарзанднинг ик-  
ки дунёси куйди. Бунинг тенги—тошбўрон.  
Токи ўтган-кетган йўловчилар ота қарғишини  
олган оқпадар фарзанддан алҳазар, деб мо-  
зорига тош ташлаб ўтсинлар. Тўрамнинг фат-  
волари шунда.

Арча тагида гул баргидай қалтираб тур-  
ган Гулнознинг шаклу шамойили пажмурда  
тусига кириб, ақли-ҳуши йўқолиб, илгари  
ўлмаса ҳам энди ўлишга, тириклай кўмили-  
шига кўзи етиб, на дод солишини билади, на



фарёд этишини. Давогаринг қози бўлса, дардингни Оллога айт. Гулнознинг кўзига шу пайт Олло тугул олам кўринмай, на ўртанмай, на ёнмай, сел урган балиқдай саросимага тушиб қолди. Қулон зоти йиқилса, қулоғига сир айтмас. Гулнознинг сир айтиб сирлашадиган, дард ёриб дардлашадиган шўрлик онаси тоғдан нарида.

Сутга чайгандай юзи бўса нелигини билмай, йиғласа қайғуси бир, куйласа чолғуси бир йигит—Мамаюсуф билан дунёнинг орзу ҳавасини кўрмай, кайфу сафосини сурмай тош билан урилиб, тош билан кўмилди...

Эл назмича,бунда гўё Гулноз ётар ноз этиб,  
Ўз ёрига етмоқ учун ноз этиб пардоз этиб.  
Алп йигит ҳам ётар бунда ёр васлига зор бўлиб,  
Бир-бирини кўрмоққа интиқ-интизор бўлиб...

## САРВИНОЗ

Даричадан дала-даштга  
Кўз тикадир Сарвиноз.  
Бир ўзи бир уйга сиғмай  
Энтикадир Сарвиноз.

Кашта тикар, каштасида  
Офтоб, Ойнинг акси бор.  
Ҳар бирида муҳаббатнинг  
Сирли ифодаси бор.

Сўнг чанқовуз чала бошлар  
Узоқларга кўз тикиб,  
От душури эшитилса  
Уйга кирар энтикиб.

Боғ оралаб, боғ ичиндан  
Мўралайди қай дамлар.  
Бирда дейди:  
— Билиб қолса  
Борми агар одамлар...

Кўринмайди, яқин кунда  
Келарман, деб кетгани.  
Бир боқиши учун Ер, Кўк,  
Жисму жонин тиккани.

Бирда билиб, бирда билмас  
Қиз «дарди»ни онаси.

Сўнг дەر:

— «Бунинг бир йигитда  
Кўнгли боров чамаси.

Қизи қурғур ёшлик қилиб  
Сал шошмаса бўлгани.  
Бу савдо — бир қийин савдо.  
Адашмаса бўлгани».

Оғалари шуғулланмас  
Анов-манов иш билан.  
Бири машғул ўқиш билан,  
Бири қурилиш билан.

Барча ишга она бош-қош.  
Она — «Штаб бошлиғи».  
Бари жамулжам бўлганда  
Ёзилар дил ғашлиғи:

— «Биринг биргад, биринг райис,  
Биринг кассир бўлсанг ҳам,  
Дом, ижроқўм бўлмоқ тугил,  
Праниссир бўлсанг ҳам,

Осмон эмас, сал эгилиб  
Ерга қараб юринглар.  
Уй иши бир менга керак  
Бўлса, баринг қуринглар!

Қизгинамнинг кундан-кунга  
Раиғи борар сарғайиб.  
Дўхтирларга кўргин десам,  
Ерга қарар мунғайиб.

Ҳар қайсинг ўз ишинг билан,  
Ўзга билан ишинг йўқ.

Келинларга бош эгишдан  
Бошқа бир ташвишинг йўқ».

Кенжа ўғил парво қилмас  
На деб сўйлар онаси.  
Ўрганчаси дейди:  
— Онам  
Қариб қошти чамаси.

Бобой, энди бошқа кампир,  
Деб юрмаса бўлгани.  
Қайта бошдан маъшуқасин  
Куйдирмаса бўлгани.

Тўнғич ўғил тўнғиллайди,  
Бас қилинглар қани, деб.  
Энди кампир билан чолдан  
Чиқарми бир маъни, деб.

Кула-кула уй-уйига  
Жўнаб қолар бирма-бир.  
Энди субҳи содиққача  
Кенгашар чолу кампир...

Шу йўсинда кунлар кечар  
Ҳафта, ойга уланиб.  
Қиз юради бир кимсага  
«Дард» ёргани ийманиб.

Бирда кўзи тиниб, бирда  
Бирдан кўнгли ғашланар.  
Еш боладай ўз-ўзидан  
Бирда кўнгли хушланар.

Ошуфтаҳол, сархуш йигит  
Юрар тоғу тош кезиб.

Тунда юлдуз, кундуз кулун,  
Той санаб кун утказиб...

Кўринишда тўпориқ,  
Сухани ҳам ин қадар.  
Лекин қилган ишларининг  
Салмоғи замин қадар.

Йилқичилик ота касби,  
Бобқ касби аслида.  
Елкаси ер кўрди, деган  
Гап бўлмаган наслида.

Бироқ билак кучи билан  
Бита бермас борлиқ иш.  
Чаманзорга булбул керак,  
Қиз болага — навозиш.

Бирда-бирда алам қилар  
Гапга унча йўқлиги.  
Ўйлаб турса:  
Камлик қилар  
Қиздан кўнгли тўқлиги.

Ёз ҳам ўтиб, куз ҳам келар,  
Сўнгра эса олди-қиш.  
Қиз васлига етиб бўлмас  
Кўриб не раҳмони туш.

Янғасига бориб энди  
Бош эгмаса бўлмасов.  
Унингсиз қиз тугил тулнинг  
Кўнглини ололмасов.

Кўнғировли бир ўтов бор  
Бундан бир қир нарида.

(Йигит жони туташ овул  
Ундан сал юқорида).

Мушкулени осон қилар  
Шу ўтовнинг бекаси —  
Сурма кўзли, эгма қошли,  
Санамлар маликаси.

Алҳод, ўша ўтов томон  
Ошиқ йигит йўл олар.  
Бир баланд-паст хиргойиси  
Дара бўйлаб таралар:

— Сулув сенингсиз кўзга кенг жаҳон тор кўринур,  
Тоғларда ўсган лола ўрнида қор кўринур.  
Бу лаб бир қатра сувга ташнаи зор кўринур,  
Сайраб турган саъва, булбул бир дилозор кўринур...

Бир тош нари отдан тушиб  
Келар бу гап қайниси.  
Янга ўйлар:  
Бу юришин  
Не бўлдийкин маъниса?

Бу юриш, бу туришида  
Бир гап бўлса керагов.  
Ҳа, айтгандай, энди топдим,  
Шунга келса керагов...

Янга қайин хизматида  
Бир учиб, бир қўнади  
Атрофида капалакдай  
Пириллаб айланади.

Чой кетидан чалиб келар,  
Гап ҳам борар уланиб.

Энди йигит янғасидан  
Турар имдод сўраниб:

— Қия-қия қирлардан  
Қиялаб келган мен бўлдим.  
Йўл-йўлакай ҳар жилғада  
Соялаб келган мен бўлдим.

Соя излаб, санқиб юрган,  
Қайним, сизми эдингиз?  
Шунқор десам шунчалик ҳам  
Тайинсизми эдингиз?

— Дарёлардан кеча-кеча,  
Кечикиб келган мен бўлдим.  
Кўпдан бери сизни кўрмай  
Ичкиб келган мен бўлдим

— Қош-қовоғим учиб туриб  
Эди бугун, қайнимов.  
Бир аҳволда кўриб сизни  
Қийналади жонимов.

— Сойлар оша, сайхон оша  
Учиб келган мен бўлдим.  
Уша қиз деб ўз жонидан  
Кечиб келган мен бўлдим.

— Кўз ўнгимдан Мажнун кетмас  
Сизни кўрган онимов.  
Эсиз йигит бўлганим  
Қайнаб кетар қонимов...

— Қирдан ўтиб, қир айланиб  
Толиб келган мен бўлдим.  
Сизга манов совғаларни  
Олиб келган мен бўлдим.

Бу — тишхоли, бу — латифа,  
Бу — сурмаи Сулаймон.  
Иш бир ёқли бўлмагунча  
Суйканишни қўймайман.

Майли биздан тилло узук  
Сиздан эса бир мучча.  
Сўнг қулингиз бўлиб юрай  
Токи ўла-ўлгунча.

Йилқичилик — юз йилчилик  
Дегандай бир гап экан.  
Қиз кўнглини олиш осон,  
Деган гап-сўз лоф экан.

Сарсонлиқнинг поёни йўқ,  
Чеки, чегараси йўқ.  
Уни ёлғиз учратишнинг  
Бирон-бир чораси йўқ.

Бирда-бирда куним ўтар  
Боғларини айланиб.  
Бирда тубан, бирда қувилиб,  
Бир итларга таланиб.

— Урнингизда мен бўлсайдим  
Билардим не қилишни.  
Гоҳ дегандан қарчиғайдай  
Қаптимга қўндиришни.

Қизни қимиз, қимрондан фарқ  
Қила билмас қайнимов.  
Тўдага от сола билмас  
Атала полвонимов.

Қиз кўнглини олиш учун  
Уқув керак, эп керак.



Ганга сола билиш учун  
Савлат керак, гап керак.

— Қуш тилини қуш билади,  
Қиз тилини янгаси.  
Қандай шарти бўлса кўнинг,  
Йўқ ўзга бир чораси.

— Бу хизмат биз тандир, қайним,  
Сиздан эса — суюнчи.  
Майли, бориб бахтингизни  
Бир синаб кўрайинчи.

Бир шартим бор:  
Мен келгунча  
Рўмол ўраб тургайсиз.  
Бешикдаги бола билан  
Уйга қараб тургайсиз.

Акангиз ҳам ишдан қайтар  
Ҳали замон инқиллаб.  
— Қани жой-пой солгин... — деса,  
Турманг яна тўнқиллаб.

Янги тушган келинчакдай  
Елиб-югуриб туринг.  
Мен келгунча «Кетиб қолмай»  
Ойдаи бўлиб ўтиринг.

«Эшик олди гулзордир,  
Гулзор бетиканзордир.  
Билолмасман:  
Қим кимнинг  
Йўлига интизордир?»

Янга қиздан бебаҳо бир  
Белги олиб келганди.

Бу оламда тенгги йўқ бир  
Улгу олиб келганди.

Сарви, шамшод фарқ қилгандай  
Тоғларнинг арчасидан,  
Бир Сарвиноз дунёдаги  
Қизларнинг барчасидан,

Нафас, тафти келиб турар  
Олранг рўмолчасидан.  
Соринч, салом, совғасининг  
Олди-дебочасидан.

Йигит, манзил, муродига  
Етган, етишган мисол.  
Ўн тўрт кунлик бир тўлин ой  
Ёнига тушган мисол.

Шамс Қамарга етишиб  
Энди қовушган мисол,  
Танда жони жонига  
Тамом тутошган мисол.

Бу ўнгимми ё тушим, деб  
Лол эди, ҳайрон эди.  
Бошга қўнмиш бахт қуши, деб  
Беғард, беармон эди.

Янгасига қайта бошдан  
Таъзим, тавозе қилиб,  
Сир сақланиб келган ишни  
Элга овоза қилиб.

Шоша-пиша отланди,  
Отланади қиз томон,  
Осмон тўла юлдузларга  
Ўхшамас юлдуз томон.

Сарвинознинг уйларига  
Тутош колхоз фермаси.  
Мезон ойи — ҳозир ишнинг  
Энг қайнаган палласи.

Қўзи тўқли, тўқли дагар,  
Дагар қўчқор бўлар пайт.  
Уюр-уюр хоназот, той  
Тоғдан тушиб келар пайт.

Биров пичан ўримида  
Бировлар банд мол билан.  
Қўзиларни қўтанлайди  
Сарвиноз Тошхол билан.

Қўй қирқими — йигитлар тан.  
Қўй соғими — қизлар тан.  
Саланглаб кун ўтказмоқлик —  
Қай бир бетамизлар тан.

Ажратмоқнинг айни кези.  
Қўзиларни қўйлардан.  
Исорини ғулумидан,  
Тўланларни тойлардан.

Сузма, пишлоқ, қорин ёғи —  
Қишнинг дармон дориси.  
Қуритоби, чалоб, чакки —  
Танда жоннинг қалъаси.

Қишдан ўтиб олса бўлди  
Қўзилаган совлиқлар.  
Ширбозларга кор қилмайди  
Анов-манов совуқлар.

Ҳали-бери тугамайди  
Бош чўпоннинг ташвиши.  
Шу кунларда:  
Тўни — тўшак,  
Эгар-жабдуқ болиши.

Кеч ҳам кириб қирдан қайтар  
Қўй-қўзилар галаси.  
Ҳай-ҳўй! билан тўлиб-тошиб  
Чўпонлар қўналғаси.

Ёш-яланглар билан обод  
Боғлар ичи, теграси.  
Билиб бўлмас бундай пайтда  
Ким кимнинг парвонаси.

Бир тўп қизлар ишдан қайтар  
Қўча-қўйни тўлдириб.  
Қай бир овсар йигитларнинг  
Қўзларини тиндириб.

Бу — Сабоҳат, бу — Санобар,  
Бу — Сарви, бу — Суманбар.  
Ой деса ой, кун деса кун,  
Чўлпон деганича бор.

Тошхол қизлар орасида  
Борлигини билдириб,  
Бир ғилойга кўз қисиб, гап  
Отиб, барин кулдириб:

— Бир қайрилиб қарамайсан  
Инсоф қил бирозгина.  
Не қизларни писанд қилмай  
Юарсан ёлғизгина.

Сарвинозни гулга ўраб  
Берайлик, бир кўрсанг-чи!  
Тожинг бўлса ҳам бошингда  
Сал бундай эгилсанг-чи!..

Уй-уйига қайрилгунча  
Тошхол билан Сарвиноз.  
Йўл-йўлакай киши билмас  
Сирлашиб олар бироз:

— Тошхол бугун «Бировлар»нинг  
Келиб эланар куни.  
Билмасдан не қиларимни  
Бошим айланар куни.

— Айтдим, бунинг шу кунларда  
Бир балоси боров, деб.  
Бунинг ақлу ҳушин олган,  
Сўзсиз, четдан биров, деб.

— Айтганинг рост, айтиб бўлмас  
Бир савдога йўлиқдим.  
Не бўларин ўйлай бериб  
Ўлиб бўлдим, толиқдим.

— Не қиласан ёлғон сўйлаб  
Толиб бўлдим, толдим, деб.  
Ундан кўра айтсанг эди,  
Ўзим танлаб, топдим деб.

— Қўй шунақа гапнингни  
Бошим қотган шу чоқда.  
Кун пешиндан оғаётир,  
Энам бўлар алағда.

— Бўлмасам айт, нима қилай  
Мен чиқайми ўрнингга?  
Ё мен янга бўлиб уни  
Соб қўяйми, қўйнингга?

— Қани энди шундай қилсанг  
Жон-жон дердим, нон ҳаққи.  
Бироқ кўриб қўрқмасайдинг,  
Лаблари сал дўрдоқи.

— Тўрт мучали соғ бўлса бас,  
Майли, тегиб олайин.  
Эрсиз қолиб, ўлмай яна,  
Шундай қил, айланайин.

— Қўйгин энди ҳазилингни,  
Ҳозир ҳазил пайтимас.  
Уйга бориб, бир кўриниб  
Қайтиб келгин, илтимос.

Билармисан, билмасмисан  
Оғамларнинг феълени.  
Билиб қолса «Бечора»нинг  
Боғлаб оёқ-кўлини...

Сен ёнимда бўлсанг бир гап  
Келмас кўнгилларига.  
Ҳам эрк бериб қўймас эдим  
«Унинг» ихтиёрига...

— Сендан айниб, менга яна  
Кўнгил қўйиб қолмаса.  
Сўнг қишлоқда, Сарви қолиб...  
Деган гап тарқалмаса.

— Ё сени дер, ё мени дер,  
Бир гап бўлар у ёғи.

Ё дер:

— Биринг белбоғ бўлсанг,  
Биринг носвой қовоғи.

Иккимизни бирдай кўриб  
Очилар қош-қовоғи.  
Кўрибсанки, бир кулбанинг  
Мен — шами, сен чироғи...

\* \* \*

Бир ўтириб, бир туради  
Бир қиз чорбоғ ичинда.  
Товус дейми, суман дейми  
Томошо боғ ичинда.

Кўзларига сурма тортиб,  
Усма эзар хилватда.  
Ўзин солиб тошойнага  
Ўзи қолар ҳайратда.  
(Бунчалик ҳам танҳо бўлиш  
Яхши эмас, албатта...)

Гул оралаб, гул дасталар  
Толма белни толдириб.  
Шу ҳам гулми, дея қай бир  
Гулларни уялтириб...

Чалинади қулоғига  
Узоқлардан най саси.  
Унингча, бу саснинг бордек  
Эди оҳанграбоси.

От шарпаси чалинади,  
Чалинади қулоққа.  
Тоғ томондан бир суворий

Тушиб келар булоққа.

Оқшом тушиб, тоғу тошга  
Туи пардасин тортадир.  
Ошиқ-маъшуқ паймонлари  
Сиру синоатдадир.

Боғ сиртида чўпон йигит,  
Боғ ичинда қизгина.  
Бир-бирига талпинади  
Шарпа-шамолсизгина.

Шу пайт куз, ёз баҳорга,  
Айланди боғ ичинда.  
Гул очилар чаман-чаман,  
Булбул чорбоғ ичинда.

Қиз қизариб лов-лов ёнар,  
Йигит уқувсизгина.  
Лекин бир куй яралганди  
Савту савдосизгина.

*Болтиқбўйи,*

*1986 йил, октябрь.*

## МИНГ ТАНГА

*(Эртак эмас)*

Замондин бир замонда  
Қут юлузи томонда  
Довруғи эллар оша  
Ўтган экан бир подшо.  
Ёв билан ёвлашаркан,  
Дов билан довлашаркан,  
Қиронқуш, қарға учиб  
Келолмаскан элига.  
Чанг сола билмас экан



Товуси, булбулига.  
Эл-улуси фаровон,  
Мамлакати тўқ экан.  
Одамларнинг ўлимдан  
Бошқа гами йўқ экан,  
Зумрад дала, қирлари  
Бурдой, арғали экан.  
Куз келса деҳқонлари  
Инъом, сарполи экан.  
«Гап билганга бир танга  
Иш билганга минг танга!»  
Подшонинг бу фармони  
Барчага маъқул экан.  
Кимки меҳнаткаш бўлса  
Босган ери гул экан.  
Ҳамма ўз иши билан  
Мудом бирдай банд экан.  
Меҳр-муҳаббатлари  
Юртига пайванд экан.

\* \* \*

Кун кетидан кун ўтиб  
Ой кетидан йил келмиш.  
Фақир-фуқаро учун  
Илон йили зил келмиш.  
Подшонинг куни битиб  
Ризқ-рўзи узилмишдир.  
Эл тугил қушларнинг ҳам  
Уяси бузилмишдир.  
Сарой мотам ичинда  
Сукут сақлар донишлар.  
Фурсатдан фойдаланиб  
Бош кўтармиш бойқушлар.  
Синоҳсалар гафлатда,  
Жевачи қайғу билан.

Ўйга толмиш ўнг вазир,  
Чап вазир оғу билан...  
Ишоғаси кун бўйи  
Топшириқ, тадбир билан  
Тил топишмиш чап вазир  
Бадкор акобир билан.  
Тугбегининг иши йўқ  
Анов-манов иш билан.  
Эшик оғаси машғул  
Нола, навозиш билан.  
Аркони давлат ҳайрон:  
Чап вазирда имтиёз.  
Бўлса ҳамки бу зотнинг  
Кўнгли кир, фикри саёз.  
Подшо қайтиш қилмасдан  
Битиб васиятнома:  
Муҳр бостира билмиш  
Дегизиб:  
«— Доғи дома<sup>1</sup>  
Доруссалтанат иши  
Саройда, мамлакатда.  
Ким тузукка зид борса,  
Тақдири ҳалокатда.  
Подшо бўлур чап вазир,  
Тахт-тож унга муносиб.  
Унинг меҳридан ҳеч ким  
Қолмагайдир бенасиб!»  
Шу йўсин подшо бўлмиш  
Мамлакатга чап вазир.  
Ошиб-тошиб ётган эл  
Совуқ сувга мунтазир.  
Бошлар оёқ, оёқ-бош,  
Ит боқмас эгасига.  
Борлиқ изини бериб

---

<sup>1</sup> Давом этсин.

Подшо маликасига,  
Ишни ГАПдан бошлабди,  
Жағи тегмай жарига,  
ГАПнинг шаклини чизиб  
Мамлакатнинг туғига.  
Фармон устига фармон  
Ёрилибди қор мисол.  
Иш ўрнига машварат  
Сарой бир бозор мисол.  
Пойтахт, кенг, гузарда  
Иш ўрнига ГАП бўпти.  
Ишмас сўзга чечанлар  
Мартабаталаб бўпти.  
«ГАП билганга минг танга  
Иш билганга бир танга!»  
Қонунга айланибди.  
Меҳнат аҳлининг буткул  
Йўллари боғланибди.  
Эл-юртдаң файз-барака  
Тамом кўтарилибди.  
Бева, етим-есирлар  
Боридан айрилибди.  
Гунг, соқовлар-санновчи,  
Дудуқлар-эл оғаси.  
Сонда, санокда йўқлар —  
Йиғинларнинг дарғаси.  
Дарёлар қурий бошлаб,  
Кўллар саёз тортибди.  
Элнинг ғами-ташвиши  
Шу ортгандан ортибди.  
Бозорларда нарх-наво  
Ошгандан оша бориб  
Элнинг қаҳри подшога  
Уммондай тоша бориб  
Бари бир ёқадин бош  
Кўтарибди бирлашиб.

Аймоқ оқсоқоллари,  
Арбоблари кенгашиб.  
Сарой томон юрибди  
Оломон, халқни бошлаб,  
Аввалги подшоларин  
Йўл-йўригин олқишлаб.  
Даҳанаки жанг бўпти  
Кун эмас, ҳафта, ойлаб  
Тугбеги тўпхонани  
Ишлатмабди атайлааб.  
Эл, юрт, улус бирлашиб  
Довруғ соб, ҳай-ҳайлашиб  
Ўр, қир билмас сел мисол  
Арқ томон яқинлашиб:  
«Бу подшо подшо эмас,  
Бир вайсақи, дебдилар.  
Энди тахтдан тушмаса,  
Бўлмас токи, дебдилар.  
Қуруқ қошиқ не керак,  
Зеркиб бўлдик гапдан.  
Энди бўйин товласа,  
Магар ҳақли талабдан,  
Тилини кечиб туққа  
Епиштириб қўйгаймиз.  
Тахтдан тушмаса энди  
Қўзларини ўйгаймиз!»...  
Шундай қилиб чап вазир  
Суханбоз бир бетаъсир  
Тахтга гапириб чиқиб  
Гапириб тушган экан.  
Тахтдан тушибу оёқ —  
Қўли уюшган экан.  
Шу кун жўн ўлмасдин  
Гапириб ўлган экан.  
Кафан эмас Гап билан  
Ўраб кўмилган экан.

\* \* \*

Шу кун тахтга эл суйган  
Бир шахриёр чиқибди.  
Самоват эмас юртга  
Меҳри пайдор чиқибди.  
Эл-юртга қайта бошдан  
Энибди қут-барака.  
Борлиқ ерда бошланиб  
Тўй, маросим маърака  
Кўп бошига бахт қуши  
Қўнибди қайта бошдин.  
Туман ҳам тарқаб кўкка  
Тутошган тоғу тошдин.

## ҚУШ ЮЛДУЗ

### I. Абдулла Орипов

Вилоят аҳамиятига молик адабий анжуманда китобхонлардан бири минбарда савлат тўкиб ўтирган ҳайъат аъзоларига «Эркин Воҳидов билан Абдулла Ориповнинг шахсиятлари, шеъриятлари ҳақида билгимиз келади, қай бири баланд. Иложи бўлса ба-тафсилроқ гапириб берсаларингиз», дея бир парча қоғоз йўллади. Исми шарифи, касб-кори айтилмаган. Минбарда камина ҳам катталар қаторинда (елка қисиб десам бўлмас, чимирилиб) ўлтирган эдилар. Хат қўлдан-қўлга ўтди. Алалоқибат, бу хатга жавоб бериш каминанинг чекига тушди. Катталарга тақлид қилиб (ўхшаб) бир-икки томоқ қириб олдим-да, шундай деб жавоб беришга тутиндим:

— Аввало, бундай саволни фирт оми одамгина беради. Бу савол Чатқол тоғи баландми ё Қурама тоғи? Ё бўлмаса, Сайхун азим дарёми ё Жайхун? деганга ўхшаш гап. Хўп, шеъриятлари ҳақида билганимча жавоб беришга ҳаракат қиламан. Шахсиятларини эса навбатдан ташқари ўтказиладиган БЮРОДА КУРИБ ЧИҚАМИЗ. Шундай қилса бўладими?

— Майли.

— Биласиз, Чатқол тоғида бор маъдан Қурама тоғида бўлмаслиги, Қурама тоғида

бор доривор гиёҳлар Чатқол тоғида топилмаслиги мумкин. Ҳар иккала тоғнинг ҳайвонот дунёси ҳам тамоми бошқа-бошқа. Оби ҳавоси ҳам бир-биридан фарқ қилади. Икки дарё ҳақида ҳам шундай фикрни айтиш мумкин. Бири қундузlidir, бири андизlidir... Энди ақл ўргатишдан ўзимни тийиб (мен юқорида айтган гапларни гўё кўплар билмайдигандай...) мақсадга ўтиб қўя қолсам:

Октябрь тўнтаришидан сўнг, шубҳасиз, шеъримиз умуман, адабиётимизнинг мавзуси ҳам, мазмуни ҳам «инқилоблашди».

Биласиз, ҳамма замон, ҳамма маконларда ҳам сиёсат (жумладан, адабиёт ҳам, тарғибо-ташвиқот ҳам) ҳокимиятни мустаҳкамлашга хизмат қила келган. Базиснинг устқурмадан устивор бўла келганидай. Бошқача айтганда аркони давлат сарой атрофида (бири сидқи-содиқлик билан ўз вазифаларини ўтаб, бири амал-тамал илинжида эшик оғасининг назарига тушиш учун уриниб, чап вазир ўнг вазир ўрнини, ўнг вазир эса тождор бўлиш йўлида ҳар қандай қабоат-қабихликдан қайтмасдан) айланма келганми ё кўрғон аркони давлат атрофида айлана келганми?...

Мен Жўқий даражасидаги бир шоирнинг манфаат «дардида» шаҳар ҳокими теграсида тамшаниб айланиб юрганини ўз кўзим билан кўрганман.

Албатта, оқимга қарши борган ҳар қандай алпнинг ҳам фарқ бўлиши тайин. Бу фикрни халқимиз, замон сенга боқмаса, сен замонга боқ, деган қисқагина, лўндагина гап билан ифодалаб қўя қолган.

Мавриди келганда Абдулла Ориповнинг Эркин Воҳидов ҳақида саксонинчи йиллари айтган мана бу гапини айнан айтиш (келтириш) мақсадга мувофиққа ўхшаб кўринди:

— Эркин ака от жilовини ҳамон бор бўйича қўймай келаяпти. Агар қўйса борми!..

Абдулла Ориповнинг бу гапи ўзига ҳам тааллуқли. Мана ўша йиллари бу «митти юлдуз»га бағишлаб битилган ва ҳали ҳеч қаерда эълон қилинмаган бир шеър:

### ДЕНГИЗ

Осмонингда учар оқ қанот, розлар,  
Чуррак, ҳайдаркокил, ҳаққушу бозлар.  
Кўкинтой, оққушлар — овози созлар...  
Шу ерда қишлаб ҳам шу ерда ёзлар.

Таърифлаб бўлмас бир тароватинг бор,  
Азим дарё билан машғулотинг бор.  
Сокин, беғуборсан, файзу қутинг бор.  
Баъзан телбанамо аҳволотинг бор...

Қалқийсан, чалқийсан... чиройга бойсан,  
Мурватинг бураса оқишга шайсан.  
Атрофи сайилгоҳ — антиқа жойсан,  
Банддасан. Йўқса сен саноқсиз сойсан...

Шу биргина «Банддасан» деган сўзнинг ўзи ўз тилимиз туриб тилсиз, ўз динимиз туриб динсиз бўлиб қолганимизни, ўзлигимизни, ўзига беклигимизни ошкора айтишнинг, шаклан миллий, мазмунан социалистик, деган ақидани четлаб ўтишнинг, «изм-изм» ларсиз нафас олишинг иложи йўқлигига ишора эди.



Мен ўз «яйлов»имдан сал чиқиб кетдим шекилли. Узр. Қимнинг аравасига ўтирсанг, ўшанинг жирини жирламасликнинг иложи йўқ. Сабаби маълум: ўлтирган кемамиз ҳам бир, дарғамиз ҳам бир.

Ширкатчилик, артельчилик, колхоз-совхозчилик. Большевойлар, меньшевойлар. Ҳокимият большевойлар қўлига ўтгач... Ер ислохоти. Сув ислохоти. Саводсизликни тугатиш (энг хатарлиси). Саллаликни калла-палласи билан дегандай...

Самарқанд сайқали рўйи замин аст.  
Бидонки жаннати рузвон ҳамин аст.  
Бухоро қуввати исломи дин аст,

дея таърифланган, ислом дунёсида тан олинган муқаддас шаҳарлардаги мисралар замбаракка тугилди. Оёқости қилинди. Мачит, мадрасаларга ўт қўйилди. Отхоналарга айлантирилди. Болани отага, қизни онага қарши қўйиш. Хотин-қизлар озодлиги. Бойларни синф сифатида тугатиш. Ва ҳоказо... Бу жараёнларнинг бадиий адабиётда ўз аксини топмаслиги мумкин эмас эди.

Қуним учун кундошимнинг боласини суяман. Етим ўз ошини ичади, бировнинг миннатини эшитади, деганга ўхшаш гаплар. Ҳали айтилгандай, оқимга қарши борганларнинг бирлари отилдилар, бирлари осилдилар. Бирлари бадарға қилиндилар. Оқ пошшодан Қизил пошшо хавфлироқ келди. Хатарлироқ келди. Янги тузумнинг янги адабиёти «болаоча» бошлади. Болалай бошлади. Шайтон-арава, поезд, самолёт, трактор, инкубатор,

эксковатор, зоотехник, механизатор, колхоз,  
МТС, совхоз, шунингдек, мавсумий шеърлар  
адабиётнинг асосий мавзусига айлана борди.

От боғладим чорбоққа,  
Келмайсизми бу ёққа.

\* \* \*

Кимнинг кўнгли кимда бўлса  
Қўйворинг ўйнасин...

\* \* \*

Колхоз плани тўлса  
Бошлаймиз катта тўйни.

\* \* \*

Идоранинг томида  
Оқ товуқнинг пати бор.  
Бизнинг ёрнинг қўлида  
Партия билети бор.

\* \* \*

Сизнинг айвон бизнинг айвон эмасми?..

\* \* \*

Ким эдик тарихда бизлар,  
Номи қул, қашшоқ, гадо...

сингари сохта, яланғоч, ҳақоратомуз шеър-  
лар, қўшиқлар улуснинг қулоғига бир-бир  
қўйила борди...

Бора-бора бундай сийқа, «қизил» (партия билетининг эр-хотинликка қандай даҳли бўлса?), нотабий байту бандларнинг бозори касод бўлиш ўрнига кунба-кун юришгандан-юришиб, унинг байроқдорларига мукофотлар, унвонлар берилиб, ҳали туғилмаган тилов-бердиларига тилло бешиклар тайёрланиб...

Олтмишинчи йилларга келиб осмонимизда бир эмас, икки юлдуз кўриниш бера бошлади. Бу юлдузнинг бири ўзимизнинг Абдулла эди. «Тилла балиқ», «Дарвоз», Муҳаббат мадҳияси (гимни)га айланиб кетган «Биринчи муҳаббатим» мисоли шеърлари ҳали айтиб ўтилган шеърларни биргина инкор этибгина қолмай синдириб ташлади ҳам. Урра-уррачилик, ҳайбаракаллачилик, мадҳиябозлик, шунингдек, халқимизнинг таъби-табиатига зид шигир ёзишга бел боғлаб майдонга тушган Жўқийлар, Муттилар бирма-бир майдонни ташлаб чиқа бошладилар-да, ўзларини насрий асарлар «бозор»ига уришга мажбур бўлдилар. Бу «бозор»ни ҳам обод қилиш ўрнига харобат қилдилар. Каминаи камтаринга ўхшаш ҳам бети, ҳам эти қалинлар ўша «дарддан» ҳали-ҳамон фориг бўлганларича йўқ. Инсофлилари эса эслари борида этакларини ёпдилар. Сабаби, Абдулла шеъримизнинг ўзанини тамоми ўзгартириб, шеър деганлари ўзи қандай ёзилиши керак? Биз ўзи кимга тақлид қилишимиз керак:— ғарбгами ё узоқ шарққами? деган саволга ўша йилларнинг ўзидаёқ жавоб бериб бўлган эди. Абдулланинг асл хизмати ҳам ана шунда.

Тақсирлар!

Ижозатларингиз билан Эркин Воҳидов  
ҳақидаги «лекция» (маъруза) мизни навбат-  
даги адабий анжуманимизга қолдирсак.  
Чунки менинг учун берилган вақт поёнига  
етди.

# ШАМСИҚАМАР

## I РИЗВОН

Бани башар буюклиги  
Одам Атодин бошланур,  
Аёл зотин суюклиги  
Момо Ҳаводин бошланур.

Бу ёруғ олам яратилганидан бери не бир буюк сиймоларга ёстиқдошлик қила олиш бахтига муяссар бўла олган, не бир улуғ зотларнинг, пайғамбарларнинг бешиklarини тебрата келган, сочларининг ҳар бир толалари ҳақинда шоҳ асарлар битса арзигулик бегимларнинг, бегойимларнинг муборак номларини бирма-бир тилга олиб, сурат ила сийратларини батафсил таъриф-тавсиф этиш учун неча ҳазор дoston кераклигини айта олмаям...

Модомики гап хонимлар, ойимлар борасинда борар экан бир шоирнинг оналар ҳақида:

Бешиқдан бошланур дунёнинг иши,  
Бола парвариши — олам тапвиши.  
Балким бўлмас эди Сиз бўлмаганда,  
Офтоб атрофинда Ер айланиши.

дея битган байту бандидан ошириб-тошириб бир гап айтиш душвордин-душвор. Дарвоқе, оналарсиз Ой оламини ёритди нимаю, ёритмади нима! Офтоб атрофида Ер айланди

нимаю, айланмади нима! Тонг отди нимаю, кун ботди нима! Оталар-чи? Оталар! Гап фақат Ойимлар, Оналар ҳақинда бораётгани учун бу хусусда суханбозлик қилишнинг мавриди эмаслигини ўзингиз ҳам сезиб турибсиз. Шунинг учун...

Ўз замонасинда андалиб лақабини ола билиш бахтига муяссар бўла олган, не бир шоҳларнинг, не бир шаҳзодаларнинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган илтифотларини, илтижоларини (чўри қиз бўлгани ҳолда) инobatга олмай, ўз шаъни, ўз шахсиятини тожу тахтдан устивор қўйиб, ўзи кўнгил берган оддийгина бир кишига жисму жонини бахшида этган ЗУЛФОбегим ҳаётларининг ўзи...

Ўзича адабий бир услуб яратиб, Эрон адабиётининг атоқли намояндаси даражасига кўтарилиб, ўз мухлислари томонидан Тоҳира (покдомон) ёҳуд Қурратул айн (кўз гавҳари, қорачиғи) дея ном олиб, сўнг-ра жаҳолат қурбони бўлган ЗАРРИНТОЖ-хонимнинг қисмати даври қиёматгача турли эл, турли тилларда зикр этилиб турилиши Эрани халқи учун фахр эмасми?

Неча замонлардин бери имомлар меҳробда, олимлар минбарда, муллолар мачитда, мударрислар мадрасаларда, шоирлар ўз достонларида, оқинлар эл орасида тилларидан туширмай куйлаб, ҳуйлаб келаётган ЗУЛАЙҲОдек маликаи мукарраманинг сирисиноати нимада?

**ЗУЛФИЗАР.** Ёпирай! Зулфи зар бўлса сочлари сунбулмидир? Қошлари қундузмидир? Кўзлари юлдуз (Чўлпон)мидир? Тишлари дурмидир? Ўзлари ҳурмидир? Қадамлари қутлуғмидир? Шунчалик улуғмидир?

Бекнинг қизи — бегойим.  
Мулло қизи — мулойим.  
Зулфизарнинг васлига  
Етиштиргин, илоҳим.

дея ишқида ёниб-куйиб юрган не бир АЛП-ларнинг, Девларга даъфларнинг, не бир СУЛТОНларнинг, марди майдонларнинг аҳволи не кечган бўлса?

Насли ҳам, асли ҳам тоза, ҳурлигича келиб ҳурлигича кетган; қўшалоқ умрнинг маъноси на саз — деганларидай, борлиқ умрларини ЗЕБУНИСОбегимнинг бир сониялик умрига бахшида этишга тайёр турган, инжа табассумига зор не бир валломатларга, валиаҳдларга шоиранинг қўйган мана бу шартларини неча бор ўқиб, неча бор эшитгансиз.

Ман аз даҳани мор шакар металабам,

Аз хонаи анкобут пар металабам.

Аз сийнам наррашер шир металабам.

Аз марди бараҳанной зар металабам.

Бу илоҳий санамнинг асл мақсади не эди ўзи? Бу саволга манамаи деган донишлар ҳам, донишмандлар ҳам ҳали-ҳамон аниқ-тиниқ жавоб бера олмай келадилар. Қироатхоналарнинг, кутубхоналарнинг бир бурчагини эгаллаб олиб, эски баёзларни тита бериб, титкилай бериб, кўздан айрилиб кўзойнакка, бора-бора кўзойнак ҳам камлик қилиб лупага ўтган, рангидан ранг қолмай рангпар бўлиб кетган олимлар ҳам бу саволга жавоб бериш олдида...

Эндиги навбат... Исми шарифларининг бош ҳарфи 3 бирла бошланадиган, барчамиз

учун Бахмал боғларидай боғланишли, Қўҳна Шoш чорбоғларидай айланишли, ўз замондош-ўз ҳамкасблари томониндан тан олиниб, тан берилиб...

Узи бир Мамлакат, Мамлакатда Сиз дея эътироф этилмиш ЗУЛФИЯХОНИМга.

## II РИЗВОН

Ун саккиз минг олам ичра одамзотни муҳтарам ва мукаррам қилиб яратган МОЛИҚУЛ МУЛҚ шаънига ҳамду санолар айтиб бўлгач, эндиги гапни нимадан бошласам экан, дея довдираб турган ерим. Сабаби: мавзу мураккаб, вазифа масъулиятли, юк оғир, манзил ҳам муборак, ҳам чексиз. Нега, дейсизми? Негалиги шундаки қаҳрамонимиз — замондошимиз. Эл-улуснинг кўз ўнгида ўсиб-улғайиб, камол топиб, камолотга эришиб, исмлари биргина ўз мамлакатимизда эмас, бу томони Қутдан то Тушликкача, у томони Машриқдан то Мағрибгача машҳур бўлиб кетган шоира, давлат ва жамоат арбоби. Босиб ўтган йўллари — аниқ ва тиниқ. Асарлари қўлдан-қўлга ўтиб ўқилиб-гина эмас, адабиётшунослар томонидан тўла таҳлил этилиб бўлинган десак бўлмас, ҳали-ҳамон таҳлил этилиши давом этилаётган бахтли бир ижодкор. Шу ваядан аравани қуруқ олиб қочишининг ҳеч илож, ҳеч имконияти йўқ.

Шундай қилиб... Ошиқ-маъшуқлар ҳаёти — ҳали очилмаган ОЛТИН САНДИҚ. Биз бу гал шу «Олтин Сандиқ» атрофида имкон қадар айланамиз.



Ошиқ—бешигига қарчиғай, бошига БАХТ  
ҚУШИ қўнган саҳройи табиатли бир йигит.  
Бир сўзлик, Интизомлик. Маърифатли, Мада-  
ниятли. Бугунги қилинадиган ишни эртага  
қолдириш — таъб-табиатига зид. Янги давр  
адабиётининг тамал тошини қўйганлардан  
бири.

Маъшуқа эса малика деса малика. Тонг  
юлдузи деса дегулик. Нозик таъблик. Назо-  
катли. Ўзбек хотин-қизларига хос жамики  
шарқона фазилатлар феъл-атворларида, ҳар  
бир ҳаракат-ҳолатларида жамулжаъм. Дос-  
тон тили билан айтганда, донғи Доғистонга  
кетган машҳурдан машҳур шоира. Ўзича бир  
мактаб яратиб қанчадан қанча Гулчехралар,  
Шарифалар, Муҳтарамалар, Зеболар, Фаро-  
ғатлар, Ойнисалар, Мукаррамалар, Баҳор-  
лар, э ҳа, санай берсак... Ана шу бўй қизлар-  
га, бекаларга мударрислик қила келган, қат-  
тиққўллик, ойдин йўллик — Қизларбоши деса  
Қизларбоши, Онабоши деса Онабоши, Дав-  
рабоши деса Даврабоши.

### III РИЗВОН

Зулфияхонимнинг ёшлик йиллари; Алғов-  
ли-далғовли, бошлар оёқ, оёқлар бош; Қиз-  
ни онага, ўғилни отага қарши қўйилган,  
кимнинг кўнгли кимда бўлса қўйворинг, ўй-  
насин, деган шиор ашулага айланар-; хотин-  
қизларга бор-бўйича «озодлик» эълон қили-  
ниб, эрлар билан тенг ҳуқуқли бўлган, эг-  
ниларига жомакор кийдирилиб, қўлларига  
кетмон берилиб далага ҳайдалган; ҳатто рус  
хотин-қизлари бу жараёни:

Я и лошадь, я и бык,  
Я и баба и мужик,

дея қабул қилиб, уни юқоридаги йўсинда  
қўшиқ қилиб айта бошлаган тўла «озодлик»-  
ка эришган бир даврга; ўзбек хотин-қизлари  
ҳам бўш келмай;

Идоранинг томида  
Оқ товуқнинг пати бор.  
Бизнинг ёрнинг қўлинда  
Партия билети бор.

ёхуд

Югурар ўрдак боласи,  
Орқасинда онаси.  
Деганимиз дегандир,  
Биз коммунист боласи,

дея колхоз далаларида «жавлон» уриб юрган  
йилларга тўғри келди.

**ШУНГА ҚАРАМАЙ...**

Неча асрлардан бери қалқиб-чалқиб оқа  
келган Ҳикмат Дарёсига тўғон ташланиб,  
Ислонни тилга олган кишининг тили кесилиб,  
бутун эл омиликда айланиб, «Саводсизлик»-  
ка чек қўйилиб,, саводсизликни тугатиш  
мактаблари очилган: масжид-мадрасаларга  
ё ўт қўйилиб ё омборхоналарга айлантирил-  
ган, уламо зотига қирон келиб алифболар  
ислоҳ устига ислоҳ қилинган йилларга тўғри  
келди.

**ШУНГА ҚАРАМАЙ...**

Энг хунуги мактаб ва олий ўқув юрти  
дарсликларига «Одамзод маймундан тарқал-

ган», «Биз табиатдан инъом-эҳсон кутиб ўтирмай, уни ўзимизга бўйсундирамиз», сингари назарияларни тиқиштирилиб, уларни ёшларнинг қулоғига қўрғошиндай қуйилган, Одам Ато, Момо Ҳаводин Ҳотамгача, Ҳотамдин шу дамгача келаётган энг муҳим, энг муқаддас расм-русумларимиз қатагон қилинган, алалоқибат, хотин-қизлар эрлаштирилиб, эрлар етиштирилган бир замонга тўғри келдилар.

ШУНГА ҚАРАМАЙ...

ШУНГА ҚАРАМАЙ, Зулфияхоним Маккаи Мукаррамалари, Мадинаи Мунаввараларининг (у кишини Оллоҳ шафоат қилган бўлсин) туриш-турмушларини, қилар ишларини, йўл-йўриқларини ўзлари учун андоза деб билмишлар. Ва шунга амал қилмишлар. Ҳар бир оиланинг ўз китоби, ўз ички ва ташқи тартиботи, интизоми бўлганидек, бу оиланинг ҳам ўз шаъни, ўз шарафларини ҳимоя қиладиган, ўғилни ўғилдай, қизни қиздай тарбия қиладиган мухтасар-мумтоз мажмуалари бор эди. Отанинг ҳукми ҳукм. Ҳар бир иш, ҳар бир ҳаракатлари — ўғиллари учун андоза. Онанинг гапи — гап. Қизлар андозаси эса, шубҳасиз, онадан. Ҳеч бир ота-она кўз қорачиқларидай асрай келган қизларининг анов-манов ерга келин бўлиб туришларини истамайди. Қизларининг ойдай тўлиб, кундай кулиб борадиган ерларининг насл-насабларини суриштиради. Шу қутлуғ хонадонда бир қиз бўйга тўлмишдир. Совчи деганингиз ёмғирдай ёғилмишдир. Нима қилиш керак? Шариат бўйинча қизнинг ҳам рози-ризалигини олиш, ота-оналари, оғалари учун фарз.

Номлари тилга туша бошлаган, ҳам Хизр, ҳам эл назар қилган БИР ЙИГИТнинг кўзига БИР ҚИЗ ОЙ бўлиб кўриниб, кўнглини ёритади. Офтоб бўлиб кўриниб кўзларини қамаштиради. Бирларда Ёруғ Юлдуз бўлиб кўриниб, йўлларини ёритиб тургандай бўлаверади.

Ишим бордир ўша оҳуда,  
дея шаънларига шеърлар битиб, байту бандлар,  
ғазаллар бағишлайди. Бора-бора бу ғазаллар муҳаббат мадҳиясига айланиб,  
атоқли ҳофизларнинг севимли қўшиқларига айлана бормишдир:

Кўзинг осмонга тушганда ловуллаб офтоб куйгай,  
Денгизлар, дарёлар, ҳаттоки кўлларда хубоб куйгай...

Қиз томон Йигит томонни, Йигит томон Қиз тарафни суриштириб-синаб ҳам бўлдилар. Эндиги гап ота-оналар маслаҳатига келиб кўним топдилар. Эндиги қилинадиган, битадиган ишнинг ибтидоси, ғолибо, мамлакат элчиси бўлишдек масъулиятли иш ҳам қўлларидан келадиган обрў-эътиборли совчилар зиммасига юклатилди. Расмий тил билан айтганда, икки ўртада мунозара-маслаҳатлар олиб борилди. Алҳосил икки томон ҳам тўй тараддуси тадорини кўра бошладилар. Тўй дostonларда битилганидай қирқ кечаю, қирқ кундуз эмас, эл қатори бир кунда бўлиб...

Ҳар субҳи содиқда бир Гул ишқида  
Усган боғига алқов, ўстирган боғбонига,  
Хавфу хатардан сақлай келган соябонига,

Андалиб қўнар, зоғлар қўнолмас бўстонига  
Алқовига мен бир ён, борлиқ сухандон бир ён,

дея сайрашларини канда этмаган. Булбул шу кундан эътиборан ўз қўнар ошиёнини, ўз сайрар чаман-боғини топган эди.

Айни чоқда Гул ҳам Боққа қараб, Баҳоуддин Балогардон пирим қўллаган Дегрез бобомиз Исроил Муслим ўғли ҳамда ўз маҳалласида энг маърифатли, маданиятли саналмиш сухандон ҳамда хушхон дея тан олинмиш Ҳадича бегимларнинг хазон билмас боғларида униб-ўсиб, парвариш топиб, қўниқўшнилари назари тушиб, бора-бора бу боғнинг кўркига айлана бордилар. Ота дуосини олиб, Она меҳрини қозониб, берган оқ сутларини оқлай олдилар. Элдан ҳам, берган жойларидан ҳам, таълим-тарбия берган ота-онангизга раҳмат, деган алқовни ола билдилар.

#### IV РИЗВОН

Бир этак ўғил-қизни, уй тўла жонни ҳам ота, ҳам она ўрнида тарбия қила келган Қомила аянинг энди армонлари ушалиб, орзулари юзага чиқиб, йиғлай-йиғлай қазган ариқларидан яйрай-яйрай сув ичадиган ёруғ кунлари келган эдилар. Аёл бошлари, тоғдай бардошлари, бирда-бирда кўз ёшлари билан эккан ниҳоллари бенуқсон, беғубор кўкариб, томир отиб, бўй кўрсатиб боғу боғчага айландилар. Гуркираб ҳосилга кириб, соясалқинларидан, мева-самараларидан баҳраманд бўла олиш бахтига муяссар бўлган эдилар. Лўкча-норлари катта йўлга чиқиб,

катта карвон сафига қўшилиб, кўп билан ҳамдард, ҳамнафас бўлиб, эшикларини эл, туйнуқларини ел оча бошлаган эдилар. Элгал эл қўшилса давлат. Аянинг қутлуғ хонадонларига қадами қутлуғ келин келиб, кўнгли кўк қадар ўсиб, бағри тўлиб, хоотири жам бўлиб, бу кўрсатган кунларига шукроналар айтиб, қувончлари еру кўкка сиғмас эдилар. Келин бўлганда ҳам қандай келин денг! Биринчи кундан бошлабоқ келинларини келин эмас, ўз қизлари ўрнида қабул қилдилар. Келинлари ҳам қайноналарини кўз қорачиғидай асраб-авайлаб, катта қилган ўз оналаридай ардоқлаб, қайин-қайинсингилларини сийнадошлари ўрнида кўриб, бу уйнинг садоқатли, саодатли аъзосига айландилар. Энг муҳими, келин сеп ўрнига ҳали олдинда отажак ойдин тонгларнинг, ёруғ кунларнинг ажиб бир муждаларини ола келган эдилар. Карвон-карвон кўч-кўрон, таҳлам-таҳлам кўрпа-ёстиқ, сандиқ-сандиқ сапсар шойи, қарға шойи, пистоқи, гулнор, гулос, ҳавойи, хонатлас, алвон, бинафша мисоли турфараңг, турфа номли кийимлик кўйлак: қутиқути тақинчоқ, ойна халта, ўрам-ўрам гиламу, қатор-қатор наMAT, нимчалар ўрнига, батаҳқиқ, меҳр-муҳаббат муҳри босилган тугамас бир мулк, кетмас бир давлат бирла келган эдилар.

Сен бор ердан зулумот нари чекинар бўлсин,

Эътиқод, имонинга, шайтон юкинар бўлсин.

Ҳар бир босган қадамнинг, юриш-туришларинга —

Дўстларинг шодмон бўлиб, ганим ўкинар бўлсин,

сингари ҳикматомуз байту бандлар битилган

баёз ва яна падари бузрукворлари ҳамда онаи зорларининг:

— Борган ерингда бахтли, тожу тахтли бўл, она қизим, тебратганинг бешик, кўрганинг бир эшик бўлсин. Бир қўлингда бола бўлса, бир қўлингда қалам бўлсин. Бир оиланинг беназир бекаси, кўпнинг тўрга ўтар ўктам эркаси бўл, бўйингдан, деган оқ фотиҳа, алқовлари билан келган эдилар.

Билоҳир, тўйларининг қандай ўтганини таърифлаб ўтиш, дoston битишдек бир гап. Машҳурдан машҳур машшоқлар, донг таратган хонандалар, сув парисидан фарқи йўқ раққоса қизлар хизматда. Узоқ-яқиндан келган меҳмонлар иззатда. Исм-шарифлари эл орасида аллақачон тилдан-тилга ўтиб юрган куёв тўранинг куёв навкар жўралари — шоирлар кўпроқ келин ҳақида алёр айтсалар, шеърий мажмуалари аллақачон қўлма-қўл бўлиб кетган келинпошшонинг дугоналари — шоиралар эса куёв «бола» ҳақида оғизларидан бол томиб, ҳавасланиш... Алёрлар мушоирага айланиб... Даврабоши кимга гап беришини билмай, довдираб қолгандай бўлади. Бир томонда ҳукумат аъзолари, бир томонда эса фан ва маданият арбоблари. Сўз сўраган ундан кўп. Ҳали кети узилмай келиб турган меҳмонлар бундан кўп. Қуда-қудағайларнинг кўнгилларини олиб, иззатларини жойига қўйиб, кутиб-кузатиш эса ҳаммасидан ҳам муҳимроққа ўхшаб кўринади. Сабаби ўртада қудачилик — минг йилчилик деган гап турибди. Тўй, ғолибо, тўйдек ўтиб, тўйнинг ўзига яраша ташвишлари унутилиб...

## V РИЗВОЙ

Аслинда, оламнинг ободлиги оиладан, оиланинг тамал тоши ҳамда тартиботи эса остонадан бошланади. Бу ҳақда пойафзал оёғингни жинғиртоб қилиб сиқиб турганидан сўнг дунёнинг бепоёнлигидан не наф, деган гап ҳам йўқ эмас. Уйи нотинч кишининг кўрган куни-ю, кечирган туни. Хонадони хароб одамнинг аҳволи... Эрни эр қиладиган ҳам, қора ер қиладиган ҳам... Оилабоши — рўзгорнинг ой бирла қуёши. Билоҳир, «Оила» деган мана бундай бўлиши керак» деган қўлланма чиққан эмас. «Эр ўзини ундай тутиши керагу, аёл зоти эса мана бундай тутиши керак», деган фармон-фармойиш ҳеч бир замонда, ҳеч бир подшо томонидан чиқарилган эмас. Чиқмайди ҳам. Чунки ҳар бир катта-кичик оиланинг ўз ички ва ташқи тартиботи, тарзи, ўзига яраша интизоми, низоми, моддий ва маънавий дастури, ўртак оларлик ё олмаслик удуми, мухтасар қилиб айтганда, ўз қўлланмаси, ўз китоби бўлади. Билоҳир, эл ҳавас қиларлик, улус орзу этса этарлик янги бир оила — янги бир олам, ҳали ҳеч ким кўриб, ҳеч ким ўқимаган янги бир китоб дунёга келди. «ШАМСИҚАМАР» номли бу китобнинг биринчи саҳифаси никоҳ хутбаси ила бошланиб, никоҳ гувоҳномаси сўнгига муҳр босилиб:

225-асад, 1935 йил санаси қайд этилиши билан очилар эди. Бадъаз, боғбон боғсиз, булбул чамансиз яшай олмаганидек, осмонни ойсиз, оламини офтобсиз тассавур қилиб бўлмаганидек, шу қутлуғ кундан эътиборан икки тана бир жонга, икки жон бир танага айлан-



ган эдилар. Шамси қамарлашиб, қамар шамслашиб, бир бутун жисму жон—ШАМСИ-ҚАМАРга айланган эдилар. Орадан ҳафта-лар, ойлар ўтиши билан қуш уяси билан дегандек келин-куёв ўз манзил, масканлари-га эга бўлдилар. Эл қатори ўз араваларини ўзлари тортишга, ҳам оила юмушлари, ҳам давлат ишлари билан машғул бўлишга киришдилар. Кичик бир ҳужрани ижарага олиб, ўз қазноқ, ўз қазонларига эга бўлди-лар. Митти хонадон соҳиблари назарларида масканлари кичик бўлгани билан у Кавка-бистон мисоли кўламсиз, осмон қадар кенг кўринар эди. Ўзлари учун Оқсаройдан аф-зал туюлар эди. Диллар шод, кўнгиллар равшан, олам нурафшон эди. Қон-қариндош-лар қадами аримас, тенгқур-тенгдошлар изи узилмас, дастурхон деярли йиғилмас, қозон-лари қайновдан қолмас эди.

— Бир куни қайнонам бир ўғил, бир қизчалари билан келиб қолдилар. Қувонга-нимиздан қўйгани жой тополмай, довдираб қолдик. Бир кеча меҳмон бўлиб, эрталаб йўлга тушмоқчи, Жиззахга қайтиб кетмоқчи бўлиб қолдилар. Ҳамид ака менга, мен Ҳамид акага қарадим. Ҳамид ака сукут сақ-ладилар. Чунки турар-жойимиз қуш уясидан тор эди. Сўнг мен қайнонамга, онажон, шу—кундан бошлаб биз билан бирга яшайсиз-лар, қайтиб кетишларингизга Ҳамид ака рози бўлсалар ҳам, мен рози эмасман. Кулбамиз кичик бўлгани билан, феълимиз, даргоҳимиз кенг. Сизлардан айро яшашимиз — ақлга тўғри келмайдиган гап. Насиб қилса ҳали ўз уй, ўз ҳовли-жойимизга ҳам эга бўлар-миз, дея ўз сўзимда туриб олдим. Шу-шу

қайнонам, қайним ва қайинсингилларим билан бирга яшай бошладик. Энди у киши менинг учун қайнона эмас, ая бўлиб қолганди. Мен эса келини эмас, қизлари бўлиб қолгандим. Шу йўсин биз энди эт билан тирноққа айланиб қолгандик. Кўпда барака, иноқчиликда файз, аҳилликда ҳикмат, саҳийликда файз борлигига ўшанда инонгандим.

### *Зулфияхоним армонларидан*

Ҳақлар Ҳақдан топар ё қаноатдин,  
Йигит синоатдин, лочин қанотдин.  
Меҳнатсиз қим тоғмиш ризқ самоватдин,  
Магар икки яхши бир бўла билса  
Кўрган кунни бўлур Ҳоқондин ортиқ.  
Қадами етган ер Ризвондин ортиқ.

Шу йўсин янги рўзгор тирикчиликлари кунба-кун тиниқлашиб бормоқда эди. Кунлари эмас, ҳар соат, ҳар сониялари шодмонлик бирла ўтиб, кўпнинг кўз ўнгида ёруғликка туташиб бормоқда эдилар. Номлари жумҳурият бўйлаб тилга тушиб, чиққан тоғлари буюклашиб бормоқда эдилар. Бирларининг гапларини бирлари ерда қолдирмай, кўзларига сурман Сулаймон қилиб суртсалар, бирларининг гапларини бирлари амри вожиб ўрнида қабул қилардилар. «Аш шайтону яфриан асниин»—Яъни фақат ўз сўзини маъқуллаш бу қутлуғ хонадон аъзолари учун тамоми ёт эди. Яна тўғрироғи, ўрталарига шайтон оралай олмади. Ҳар бир ишлари, ҳаракатлари, муносабатлари, меҳру оқибатлари, муҳаббатлари ҳавасланарли эди. Бир-бирларига бўлган ишонч-эътибор-

лари, иззат-эҳтиромлари, ҳар бирларининг ўз ўринлари, устиворликлари, бузрукворликлари ой сайин, йил сайин сайқаллашиб бормоқда эди. Бир-бирларини асраб-ардоқлашлари, суқ кўзлардан авайлаб-асрашлари тегранлашиб бормоқда эди.

«Ҳамид аканинг кўйлақларини ювиб, дорга осгудек бўлсам, ирим учун, ёнига тоза рўмолчаларидан бирини қўшиб қўярдим. Кўйлақлари ёлғиз турмасин деб».

### *Зулфияхоним суҳбатларидан*

Сайёралар айланишининг, ҳаракат ҳолатларининг мувозанати заррача ўзгариб ному-таносиблик содир бўлса, фалакиёт оламида бир фалокат рўй бериши, хавфу хатар зоҳир бўлиши мумкин бўлганидай, оила БЕГИ ва БЕКАси ўрталаридаги одоб-ахлоқ, шарму ҳаё, меҳру муҳаббат, вафо-садоқат мезони соф олтин мисоли бошдан-бош муқимлигича қолди. Соф тилло мисоли занг нелигини билмади. Соф олмос мисоли гард-ғуборлардин ҳоли бўлди. Қўшалоқ умр қўша бўлиб, бир-бирларига эш бўлиб, авлиё ҳам меҳнатдан, ҳам риёзатдан етишади, деганларидай ўзларига бўлган ўзгача меҳрлари, элга қилган хизматлари, беминнат меҳнатлари туфайли нуфузлари кун сайин, ой сайин ошиб бормоқда эди.

\* \* \*

Гап асосан Зулфияхонимнинг муборак ёшлари, тўйлари, тўйларига кўрилаётган

тайёргарликлар борасида кетаётгани учун ўша мудҳиш, мунгли: қорли-қабоҳатли қора кунлар ҳақида тўхталишни, битмаган ва битиши мумкин бўлмаган ярага қайта туз сепишни, гапни уйғур биродарларимизнинг чўзма лағмонларидай чўзиб ўтиришни шу ўринда эп кўрмадик.

### Фақат:

Ер ёрилиб, осмон узила тушди,  
Кўкнинг авзойи ҳам бузила тушди.  
Тоғлар ҳам тебраниб, дарёлар тошиб,  
Кўнгил вайрон бўлиб эзила тушди.

Самоват тундлашиб, ёмғир қуйилди.  
Фалакнинг қабоғи-қоши уйилди.  
Қиёмат қўшганга ўхшаб туюлди,  
Мустаҳкам бир Қалъа бузила тушди.

Бўзлашнинг нелигин мен шунда туйдим,  
Мунгли ун олдида музтар туюлдим,  
Селга айланиб, сўнг сойга қуйилдим...  
Кимнинг кимлиги сезила тушди.

Оғоч отга БИР ЗОТ минар бўлдилар,  
Тақдирга тан бериб қўнар бўлдилар.  
Қора ўтовига қўнар бўлдилар,  
Қаро Ер бирма-бир қазила тушди.

Офтоб ҳам шу куни ботди бўзариб,  
Қабристондин қайтди барча мунғайиб.  
Одамзот табиат олдида ғариб,  
Деган бир нома ҳам ёзила тушди.

1944 йил, 3 июль.

«Бир мўъжиза рўй бериб Ҳамид Олим-  
жон дунёга қайта келгудай бўлганларида  
эди, борлиқ шаъну шавкатимни, орттирган  
иззат-эътиборларимни, борлиқ-бисотимни,  
жисму жонимни изларига поёндоз қилган  
бўлар эдим».

### *Зулфияхоним армонларидан*

Ва яна ёзادилар:

Ҳижронинг қалбимда, созинг қўлимда,  
Ҳаётни куйлайман, чекинар алам.  
Тунлар тушимдасан, кундуз ёдимда,  
Мен ҳаёт эканман, ҳаётсан сен ҳам.

*Изоҳ талаб қилмайдиган қасамёд*

\* \* \*

Ҳамма замонларда ҳам буюк ШАХСлар-  
нинг ҳаётлари бир текис, сип-силлиқ кечган  
эмас. Дарвоқе...

## VI РИЗВОН

Биз «ШАМСИҚАМАР» номли китоб са-  
ҳифаларининг айрим лавҳаларини, тўй тан-  
таналари тайёргарликлари билан банд бў-  
либ, шошиб, шунчаки бир кўздан кечириб  
чиқдик, холос. Аслида, бу — дарёдан бир  
томчи. Китоб қаҳрамонларининг таржиман  
ҳоллари, борлиқ кечмиш-кечирмишларини  
қунт билан ўқир бўлсангиз... Унингсиз ҳам

ўз Ватанимиз, қардош жумҳуриятлар ҳамда чет элнинг машҳур ёзувчилари, давлат ар-боблари, турли касб эгалари, миллионлаб мухлислари, Фафур Фулом, Ойбек, Миртемир, Марварид Дилбози, Эди Огнецвет, Қайсин Қулиев, Мустай Карим, Чингиз Айтматов, Константин Симонов, Ираклий Абашидзе... каби буюк замондошларининг дил сўзлари ўзи бир мажмуа бўлади. Гап асосан Зулфияхоним (Қамар) ҳақида бораётгани учун шу ерда энди бироз нафасни ростлаб олиб, у киши ҳақида айтилажак алқов-олқишлар борасинда келишиб-кенгашиб олсак ва бу хусусдаги ният-орзуларимизни сиз азизларга баён этиб қўйсак деб эдим.

#### АГАР МЕН РИСОЛАДАГИДЕК ЖУРНАЛИСТ БУЛГАНИМДА:

Яқинда Мустақил Мамлакатимизнинг халқаро мавқеъ-мартабага эга бўлган Президенти Ислом Каримовнинг Зулфияхоним кўксига «Дўстлик» орденларини тақиб қўяётган онлардаги ҳолат ҳақида, юртбошимизнинг кимларни рағбатлантириб, кимларни ташаббускорликка чақиришдек фазилатлари тўғрисида тилга тушгулик, қўлма-қўл бўлиб кетгулик бадиа битган бўлур эдим.

#### АГАР МЕН АТОҚЛИ АДАБИЕТШУНОС БУЛГАНИМДА:

Зулфияхонимнинг шеърятини қайта бош-дин ўрганиб, қатта бир илмий асар ёзган бўлур эдим.

#### АГАР МЕН НАЗАРҚАРДА ФАЙЛАСУФ БУЛГАНИМДА:

Тоат-ибодат қилиб — покланиб Зулфияхонимнинг шахсиятларини ўзгача бир ихлос

билан ўрганиб, умумбашарий аҳамиятга мо-  
лик бўлгулик бир баёз ёзишга киришган  
булар эдим.

### АГАР МЕН ЎЗ ЭЛИДА ИЗЗАТ- ЭЪТИБОР ТОПГАН ШОИР БУЛГАНИМДА:

Зулфияхонимнинг ўз шаън-шавкатларига  
зиғирча доғ туширмай босиб ўтган йўллари-  
га бағишлаб «Янги даврнинг янги қаҳрамони»  
(янги эпоханинг янги эпоси) номли дoston  
ёзишга бел боғлаб киришиб, уни шундай:

«Шамсиқамар»—ёзилажак шоҳ асар деб очаси,  
Ҳеч ким кўриб, эшитмаган ўзга олам кўзгуси.  
Афсоналар тўқиб, ғайри машрув' сўз лоф этмаям --  
Еру осмон, ой қуёшнинг узилмас бир парчаси,

сингари сатрлар билан бошлаган булар эдим.

### АГАР МЕН ЭЛШУНОС (ЭТНОГРАФ) БУЛГАНИМДА:

«Зулфияхоним мактаби»ни ташкил этиб,  
мактаб дастурига: Онанинг оиладаги ўрни,  
мавқеи, оилани оламнинг бир бўлаги сифа-  
тида талқин этиб, рўзгорни бошқариш; ўғил-  
қизларни қай йўсинда тарбиялаш, онанинг  
ўз жигаргўшаларига, фарзандларининг эса  
ўз оналарига қиладиган муомала маданият-  
лари сингари мавзуларни киритган булар  
эдим. Талабаларни қатъий танлов йўли би-  
лан қабул қилган, ва бу йўлда қўлимдан  
келган барча чора-тадбирларни қўллаган  
булар эдим.

\* \* \*

Менга аямларнинг қутлуғ хонадонларида яшаш бахти ҳамда Тошкент Давлат университетида ўқиш шарафи насиб қилди. Аямларни уйларида туриб университетда ўқишдан олдин отам менга:

— Қизим, университетда ўқиш ўз йўлига. Аянгларикида юришингни ўзи сенинг учун дорил ҳикмат (академия)да таълим олишдан ҳам устивор. Буни кейин билиб, кейин тушунасан, деган эдилар. Бошда отамнинг гапларига унчаям тушунмадим. Нима демоқчи эканликларини кейин тушундим. Тушуна бордим. Мен илми салом, илми калом ва илми оламнинг нималигини аямларникида ўргандим.

Юлдуз

\* \* \*

АГАР МЕН ДУДУҚ БУЛМАЙ, ЭЛУЛУСНИ ТАНГ ҚОЛДИРАР ДАРАЖАДАГИ НОТИҚ БУЛГАНИМДА:

Зулфияхонимнинг мафтункор шеърияти, жозибали шахсияти ҳақида гапиришга ҳозирдан бошлаб тайёргарлик кўра бошлаган бўлар эдим. (Уша кунларга етиш ҳаммамизга насиб этсин). Ҳатто унда-да кўпроқ жасоратга—шоирамиз яратган сўз қадри тўғрисида гапиришга уриниб кўрган бўлар эдим. Иккинчи жаҳон урушининг энди бошланиб, тўп саслари жаҳонни ларзага келтириб, кўпларни кўзи ёшланиб, эл-улус тақдири қил



устида турган йиллари «Мен ўзбек халқи номидан сўйлайман», дея кўпни кўнглини кўк қадаш кўтарган, бизнинг душман устидан сўзсиз ғалаба қозонишимизни башорат қила олган улуғ кишимиз—Ҳамид Олимжоннинг чи-роқларини бир сония ҳам сўндирмасдин ёқиб келаётган, ўғил-қизларини ҳам ота, ҳам она ўрнида тарбия қилиб, камолга етказиб, катта карвон сафига қўшиб, муборак хонадонларини тунлари Қамар, кунлари Шамс мисоли ёритиб келаётганликлари Зулфияхонимга атаб Оқтовга олтин кунгурали ОҚ УТОВ тиктирган бўлар эдим. Ўзларига муносиб саруполар тайёрлашдан ташқари, юқорида айтиб ўтганимиздай, ўз оилаларини ота ўрнида бошқара келганликлари учун эгниларига ТУН, бошларига дўппи кийдириб, белларига белбоғ боғлаб, арабий арғумоқ миндириб, истиқболида юкиниб, элда орттирган иззат-эътиборларига яраша тушган мана бу:

Ой ҳам чиқмас эмиш, тонг отмас эмиш,  
Офтоб ҳам нуруни таратмас эмиш,  
Гулзорлар кўнглини яйратмас эмиш  
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Қизлари ой мисол тўлмас эмишлар,  
Вафо нелигини билмас эмишлар.  
Биру Борга сажда қилмас эмишлар  
Сиздай шоирасиз ошиёнларда.

Қадр топмас эмиш Олия зоти,  
Момо Ҳаво зоти, Робия зоти  
Биби Марям зоти, Ҳуррия зоти,  
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Йигитлар тонармиш ўз онасидан,  
Келинчаклар борлиқ таманносидан,  
Ошиқлар маъшуқа — парвоһасидан,  
Сиздай шоираси йўқ ошиёнларда.

Шеърият раҳмоний саналмас эмиш,  
Буюк сиймолар тан олинмас эмиш,  
Чарх ҳам меъёрида айланмас эмиш  
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Тўлиб оқмас эмиш дарёлар, сойлар,  
Ёғда таралмасмиш муаттар бўйлар,  
Бахтин тополмасмиш не моҳирўйлар  
Сиздай шоираси йўқ маконларда.

Бўлганлари билан ҳадсиз бисоти,  
Сандиқ-сандиқ тилло, уюрлаб оти,  
Қашшоқ саналармиш маънавияти  
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Ўзи бир Мамлакат Мамлакатда Сиз,  
Тахт-тоғдин устивор синоатда сиз,  
Бирда Шамс буржида ҳимоятдасиз,  
Бирда Ой, Чўлпонсиз бу ошёнларда.

Сизга топинурлар, ихлос қилурлар,  
Ҳамнафас бўлмоқни ҳавас қилурлар,  
Еттинчи фалакка қиёс қилурлар

Минглаб мухлисингиз биз томонларда,  
деган тизмалар билан сўзимни тугатган бўлур  
эдим.

## МУНДАРИЖА

«Давлат одами»	3
Фахрия	5
Евқочди	6
Айланиб I	12
Айланиб II	14
Чўлпон	16
Суянма	17
Тушгай	17
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?	19
Осмон ўртасида ўртанадир ой	20
Булбул ноласи	22
Елғиз	24
Бизлар томонда	24
Ҳикмат	26
Харсанг (эртақ)	26
Интизор	44
Сарвиноз	58
Минг танга (эртақ эмас)	72
Қўш юлдуз	78
Шамсиқамар	85

*Адабий-бадиий нашр*

**Тўра Сулаймон**

**ЕВҚОЧДИ**

*Шеърлар, Достонлар, Эртақлар*

*Мусаввир Г. Герасимова*

*Муҳаррир Ф. Камолова*

*Расмлар муҳаррири Ю. Габзалилов*

*Техник муҳаррир У. Ким*

*Мусахҳиҳ М. Хўжаева*

Босмахонага берилди 12.02.98. Босишга рухсат этилди 20.04.98. Бичими  $70 \times 90^{1/32}$ . Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма табағи 4,09. Нашр табағи 4,37. Жами нусха 2000. Буюртма № 36. Баҳоси шартнома асосида. Шартнома 71-97.

«Ёзувчи» нашриёти, 700129, Ташкент, Навоий кўчаси, 30-уй.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Ташкент китоб-журнал фабрикасида чоп этилди. Ташкент, Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй.

Сулаймон, Тўра.

Евқочди: Достонлар, шеърлар, эртаклар.  
—Т.: «Ёзувчи», 1988.—112 б.

Тўра Сулаймон «одамларнинг ўзидан олиб, одамларнинг ўзига берадиган», яъни халқ дилига, дидига яқин ижодкорлардан. Шоир ушбу тўпلامда тақдим этаётган достонлар, шеърлар ва эртакларнинг қурилишидан тортиб ҳикоя тарзи, сўз танлашигача халқона: муаллиф халқ тилини ниҳоятда яхши билади, матал, киноя ва қочирмақларни ўз ўрнида, маромида ишлатади, шунинг учун ҳам ўқувчида бетакрор завқ уйғотади.

Ушбу тўпلام Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси эълон қилган: «Истиқлол: янги давр, янги қаҳрамон» танловида ғолиб деб топилган.

**«ЕЗУВЧИ» НАШРИЕТИ 1998 ЙИЛДА ЎЗБЕК  
ЕЗУВЧИЛАРИНИНГ ҚУЙИДАГИ КИТОБЛАРИНИ  
НАШР ЭТИШНИ РЕЖАЛАШТИРГАН:**

Бўрибой Аҳмедов

**«АМИР ТЕМУР ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР»**

Шукур Холмирзаев

**«УН САККИЗГА КИРМАГАН КИМ БОР»**

Ўткир Ҳошимов

**«ҚАТАҒОН»**

Назар Эшонқул

**«МАЙМУН ЕТАҚЛАГАН ОДАМ»**

Абусаид Қўчимов

**«ОҚШОМ ТУЙҒУЛАРИ»**

Аҳмад Аъзам

**«ОҚ ИЛОН»**

Абдуқаҳҳор Иброҳимов

**«ТОНГ»**